

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет

УДК 37.013.42:616.9

ПОГОДЖЕНО
Декан гуманітарно-педагогічного факультету
Інна САВИЦЬКА

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри соціальної роботи та реабілітації
Ірина СОПІВНИК

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

**ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19
НА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ**

Спеціальність

231 «Соціальна робота»

Освітня програма

«Соціальна робота»

Орієнтація освітньої програми

освітньо-професійна

Гарант освітньої програми
доктор педагогічних наук, доцент
(науковий ступінь та вчене звання)

Ростислав ТАРАСЕНКО
(підпис) (ПІБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

доктор педагогічних наук, доцент
(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

Ірина СОПІВНИК
(ПІБ)

Виконав

(підпис)

Володимир ЗАЛІЗНИЙ
(ПІБ студента)

КИЇВ – 2022

ЗМІСТ

Вступ	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ	7
1.1. Сутність поняття «ціннісні орієнтації» молоді	7
1.2. Особливості ціннісних орієнтацій української молоді	22
1.3. Роль соціальних інститутів у формуванні ціннісних орієнтацій молоді	33
<i>Висновки до першого розділу</i>	35
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ УКРАЇНИ	36
2.1. Соціальні наслідки пандемії COVID-19 в Україні	36
2.2. Вплив пандемії на соціальну сферу	42
2.3. Економічні наслідки COVID-19 для молоді	45
2.4. Вплив пандемії на психологічний стан молоді	51
<i>Висновки до другого розділу</i>	51
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ	52
3.1. Діагностика ціннісних орієнтацій молоді до пандемії	52
3.2. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді під впливом пандемії	68
<i>Висновки до третього розділу</i>	72
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	81

НУБІП України

ВСТУП

Цінності завжди були об'єктом дослідження філософів, педагогів, соціологів, культурологів, фахівців соціальної сфери та інших представників гуманітарних наук. Вчених цікавила сутність цінностей, їх функції, система та структура. Дослідники із соціальної філософії, досліджуючи соціальні цінності, звертають увагу на те, що існує два підходи до класифікації цінностей з точки зору їх структури. Перший заснований на ієрархії, яку людина будує протягом життя: в сім'ї, на роботі, суспільстві, державі, політиці, і тому подібне. Іншими словами, суспільні цінності можна структурувати в чітку ієрархію, де більш істотні розташовуються вище в згаданій структурі. Другий підхід дозволяє розподілити цінності за різними сферами діяльності.

Основним змістом ціннісних орієнтацій є політичні, філософські, особисті моральні переконання, моральні принципи поведінки. Через це ціннісні орієнтації особистості в будь-якому суспільстві є об'єктом виховання та цілеспрямованого впливу. Вони діють як на свідомому, так і на підсвідомому рівнях, визначаючи спрямованість вольових зусиль, уваги, інтелекту. Механізм дії і розвитку ціннісних орієнтацій пов'язаний з необхідністю вирішення протиріч і конфліктів у мотиваційній сфері, в найзагальнішому вигляді виражається в боротьбі обов'язку і бажання, моральних і утилітарних мотивів. Цінності знаходяться в постійному русі: одні народжуються, інші вмирають, треті перетворюються з одного роду в інший. Але всі елементи системи цінностей тісно пов'язані один з одним, обумовлюючи, доповнюючи або протиставляючи один одному. Перш ніж цінності перетворяться на ціннісну орієнтацію, вони проходять через свідомість і систематизуються. Поняття ціннісної орієнтації тісно пов'язане з поняттям цінностей. Термін «ціннісна орієнтація» доповнює

НУБІП України

«цінність», підкреслюючи її динамічний аспект. Механізм формування ціннісних орієнтацій виражається схемою: «інтерес - установка - ціннісна орієнтація».

У процесі становлення особистості формується певна система ціннісних орієнтацій з більш-менш розвиненою структурою поведінки особистості. Хоча цінності, що панують у суспільстві та найближчому соціальному оточенні індивіда, формують систему ціннісних орієнтацій особистості, вона не зумовлена строго ними. Система ціннісних орієнтацій не задана раз і назавжди: зі зміною умов життя, та й самої особистості з'являються нові цінності, а іноді відбувається їх повна або часткова переоцінка. Ціннісні орієнтації молоді як найбільш

активної частини суспільства першими зазнають змін, викликаних різними процесами, що відбуваються в житті країни.

Молодь є специфічною складовою суспільства. Її інтереси та культурне життя відрізняються від інтересів представників інших вікових груп. Спектр інтересів сучасної молоді великий і різнобічний: від алкоголю і наркотиків до літератури, музики, театру і кіно. Молодь активно цікавиться релігією і модою, живописом і комп'ютером, спортом, графіті. Однією з особливостей молодіжної культури є її неоднорідність. Поряд з традиційною культурою існує і субкультура, яка проявляється в різних молодіжних течіях, таких як хіпі, скінхеда, панки. Молодь намагається якось знайти і самовиразитися в житті, в будь-якій субкультурі.

Проблема ціннісних орієнтацій молоді залишається незмінно актуальною.

Наразі значну увагу слід приділяти молоді як природному середовищу майбутньої еліти державотворення. Люди перетворюють у реальність, у свою культуру лише те, у що вірять і цінують особистість, нація, суспільство.

РОЗДІЛ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

НУБІП України

1.1. Сутність поняття «ціннісні орієнтації» молоді

Цінність – це уявлення про те, що є дуже важливим, священним для людини, колективу, суспільства в цілому, їх переконання та уявлення, виражені в поведінці. У вузькому розумінні під цінністю розуміють вимоги, норми, які виступають регулятором і метою людських відносин і дій. Можна сказати, що від цінностей залежить рівень культурного розвитку суспільства, ступінь його цивілізованості.

Очевидно, що сутність поняття «ціннісні орієнтації особистості» можна зрозуміти лише після усвідомлення філософського змісту категорії «цінності».

Поняття «цінності», яке використовується у філософській літературі, відображає відносини, що виникають між об'єктом і суб'єктом у процесі дії, і характеризується значенням першого для другого. Відношення, яке відображає позитивну цінність предмета для предмета, називається вартісним. Поняття «цінність» у філософській літературі має два значення. До цього поняття додається значення, близьке до значення «значення»; цінність – це «своєрідні маяки, які допомагають побачити в потоці інформації найважливіше (в позитивному чи негативному сенсі) для життя людини».

Інший визначає категорію «цінність» через поняття «благо», тобто через його основну властивість задоволення важливої, розумної, позитивної потреби особистості.

Оскільки цінності завжди є чимось позитивним – значущим з точки зору задоволення раціональної потреби людини, їх поділяють на пізнавальні, моральні та естетичні.

НУБІП України

Такий підхід дає змогу визначити критерії духовних цінностей. У літературі виділяють кілька таких критеріїв, що пов'язано з тим, що духовні цінності (пізнавальні, моральні, естетичні) відрізняються за змістом і характером дії. Таким чином, мірилом визначення пізнавальних і наукових цінностей є істина, естетичних і художніх цінностей – краса, моральних цінностей – добро, справедливість, воля. Ці явища духовного життя належать до найвищих загальнолюдських цінностей, які зберігають своє позитивне значення на всі часи і для всіх людей. Згадані вище філософські категорії, що позначають вищу цінність і виражають абсолютну, досконалу досконалість, є абстракціями. Проте вони є основою для оцінки тих чи інших явищ духовного життя, втілюють уявлення конкретної епохи про моральність і аморальність, прекрасне і потворне, шире і фальшиве.

Вищі духовні цінності по суті неутилітарні і неінструментальні. Виконуючи свою ціннісну функцію, вони виступають інтегральними регуляторами дії, діючи на рівні базового вибору, коли людина самовизначається як особистість. Їх особливість полягає в тому, що в повсякденній діяльності ці цінності можуть ніби зникати, служити невидимим фоном для людських вчинків і діяльності, але вони не втрачають своєї важливості і в ситуації вибору відразу ж «фокусуються», виступаючи сильним стимулом до певного типу поведінки.

Крім поняття «духовні цінності», більш поширеними є поняття «загальнолюдські» і «вищі» цінності. Критерієм їх відбору є життя, досвід і потреби не однієї людини, а всього людства. Наприклад, більшість мислителів називають людину найвищою цінністю, яка є відправною точкою на шкалі загальнолюдських цінностей.

Основою розуміння сутності категорії «ціннісні орієнтації особистості» є позиція тих філософів, психологів, педагогів, які визначають її як структурний компонент особистості, на основі якого формується система цінностей особистості. Формується особистість, відносини з дійсністю, змістом яких є

усвідомлення особистістю об'єктивного блага і переживання його як цінності. У результаті об'єктивне благо, яке індивід привласнює як цінність, набуває здатності регулювати і спрямовувати життєдіяльність індивіда.

З поняттям «цінності» тісно пов'язане поняття «ціннісна орієнтація», яке вперше було використано в американській соціології, зокрема Т. Парсонсом.

Ціннісна орієнтація – це індивідуальне та групове ранжування цінностей, у якому одні важливіші за інших, що впливає на вибір цілей і засобів їх досягнення. Ціннісні орієнтації є найважливішим елементом свідомості особистості, вони відображають моральні, естетичні, правові, політичні, екологічні, економічні та філософські знання, уявлення та переконання.

Вже стародавні філософи усвідомлювали важливість цінностей у житті людини та суспільства. Були спроби сформулювати питання, що стосуються сфери ціннісних орієнтацій людини: чи існує вище щастя? У чому сенс людського життя? Що правда? Що любити, а що ненавидіти? Що таке краса? Філософи відзначали протиріччя в природі цінностей: хороше може спонукати людину на злочин; красиві слова – щоб приховати непристойні наміри, а гарний вигляд – душевне каліцтво.

Категорія «ціннісна орієнтація» є вузловою точкою, де сходяться точки зору галузей наукового знання про особистість. До цього мають відношення багато гуманітарних галузей знань, зокрема соціальна робота, антропологія, соціологія, аксіологія, соціальна психологія, педагогіка.

Ціннісна орієнтація є найважливішою складовою свідомості особистості, яка суттєво впливає на сприйняття навколишнього середовища, відносин між суспільством, соціальною групою та сприйняття цієї самої людини. Як елемент структурування він відображає його внутрішню готовність діяти з метою задоволення потреб і об'єktiv, спрямованість його залучення до всіх сфер діяльності.

Специфіка ціннісної орієнтації полягає в тому, що ця категорія найтісніше пов'язана з поведінкою суб'єкта, керуючим процесом як свідомою дією. Ціннісні орієнтації являють собою спеціально структуровану і ієрархічну систему ціннісних уявлень, які виражають суб'єктивне ставлення особистості до об'єктивних умов життя, реально визначають вчинки і вчинки людини і виявляють їх у практичній поведінці. Спрямованість влади є основною, основною ознакою особистості, суспільного і соціального індивіда.

Давньогрецький філософ Геракліт вважав головною цінністю весь світ, який вважав живим організмом. Він вважав людину мудрістю всього. За словами Геракліта, з нього може вийти тільки Бог. Найвищою цінністю Демокріт вважав думки і розум мудрої людини. Сократ визначав такі етичні зв'язки як «справедливість», «хорообрість», «щастя», «чеснота». Чоловік не щасливий не тому, що не хоче його, а тому, що не знає, про що йдеться. Теза «Ніхто не зробить добра» підкреслює цінність знання, яке дозволяє розрізнити справжнє добро від того, чого не існує. Аристотель вважав, що крім матеріальних благ існують ті, що знаходяться поза тілом і душею, – честь, багатство, влада. Однак він вважав, що духовна доброта є «вищою». Незважаючи на давність, думки мислителів про вічні цінності, як бачимо, актуальні й сьогодні.

Більшість сучасних авторів визначають ціннісні орієнтації як співвідношення цінностей суспільства, детермінованих соціальною природою людського існування. Вони більш рухливі, мінливі, піддаються безпосередньому впливу людей. Серед них загальнолюдські цінності (виробничі, соціальні, праця, дисципліна, освіта, мораль та ін.) Вони постають як умови життя людей, способи їх дотримання, які необхідно досліджувати, зберігати і засвоювати. наступні покоління.

Філософ А.Н. Максимов вважає, що цінність є первинною формою предмета дійсності, в якій він постає перед свідомістю завдяки відношенню

людини і предмета. Це переконання, що «як би там не було, зіткнення з жирним мастилом, ціннісне ставлення».

Н. Смирнов стверджує, що «цінністю вважається будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини, для якої він працює, і дає силу, заради якої він живе». Учений підкреслює, що індивід реалізує свій потенціал

лише в орієнтації владі, а об'єктом залишається один – поведінка індивіда, а через – саме життя. Ціннісна орієнтація на контактному рівні, сприйняття етичних цінностей, бажання або небажання використовувати норми і моральні

принципи. Ціннісні орієнтації є саморегульованими механізмами поведінки особистості. Є визначення ціннісної орієнтації як системи. Владні орієнтації

сучасного підрастаючого покоління на систему цінностей історичного суб'єкта, що панувала в умовах «перерви в часі». Ціннісна орієнтація являє собою систему

ціннісних відносин особистості не до окремих предметів і явищ, а до їх сукупності, що визначає спрямованість особистості до певних видів соціальних

цінностей. Ми живемо в умовах процесу орієнтації на цінності молодого покоління, що відбувається на тлі реформування самої щетини. Ці зміни ведуть не тільки до змін у системі економічних відносин, а й безпосередньо впливають

на духовний клімат, міжособистісні стосунки та стосунки.

У роки проблеми ціннісної орієнтації особистості знову порушується в науковій літературі, але не стільки у філософсько-соціологічній площині, скільки у філософсько-етичній. Головним чином це пов'язано з інтенсивним процесом

переоцінки цінностей, який сьогодні охопив усі сторони суспільного життя і торкнувся кожної людини. Змінився підхід до ціннісних орієнтацій особистості.

Що стосується готовності молоді та молоді до праці, професійної орієнтації, орієнтації на працю як вищої моральної цінності, то увага більшості авторів зверталася на проблему готовності особистості до моральної поведінки,

здійснення вибору відповідно до загальнолюдських уявлень про істину, добра і краси.

1.2. Особливості ціннісних орієнтацій української молоді

Одним із головних показників розвитку суспільства є соціальне благополуччя молоді. Для того, щоб молодь формувалася адекватно суспільним процесам, необхідно визначити її роль і місце в суспільстві, пояснити життєві проблеми та пріоритети, в тому числі традиційні кохання, дружба, пошуки сенсу життя, створення сім'ї тощо. Не менш важливим є здоров'я, освіта, спілкування молоді з дорослими та однолітками. Досліджуючи проблеми підлітків, неможливо обійтися без простої констатації позитивних чи тривожних фактів із життя молоді, необхідний глибокий системний аналіз життя молоді.

Молодь – це рушійна сила, яка відіграє важливу роль у розвитку суспільства. Вивчення її світогляду, враховуючи його визначальну роль у майбутньому розвитку суспільства, є актуальною проблемою. Поведінка підростаючого покоління визначається насамперед ієрархією цінностей: свідомі вчинки людини та сприйняття оточуючих визначаються суб'єктивними цінностями. Потрібно усвідомлювати, що процес засвоєння цінностей і формування ієрархії цінностей тривалий. Воно починається з народження дитини і триває все її життя. Наукові дослідження показали, що оціночні судження, вибір і вказівки людей ґрунтуються на їхніх перевагах мислення. Відмінною рисою цього мислення є те, що воно вибирає не тільки правильне, але й можливе і бажане, тому пов'язане з відносно незалежним, вільним вибором людини. Йдеться не лише про конкретні бажані явища чи предмети, а про ті, які варто бажати. Це означає, що в житті людини одні цінності набувають пріоритету, стають провідними в сприйнятті явищ і подій навколишнього світу, інші можуть втрачати свій попередній пріоритет, ставати менш значущими для особистості. Такі складні психологічні процеси зумовлюють формування та поступову трансформацію цінності окремої людини чи населення будь-якої країни, створюють суб'єктивну ієрархію цінностей.

У системі цінностей кожної особистості, особливо молоді людини, яка тільки починає самостійне життя, можна виділити домінуючі цінності. Це пріоритетне ядро ціннісної ієрархії. Другим за пріоритетом є субдомінантні цінності, які потім можуть зміщуватися як до складу ядра цінностей, так і до напівпериферії системи цінностей. Середньоважливі цінності, що становлять ціннісну напівпериферію, займають третє місце за пріоритетністю в системі цінностей. Вони можуть впливати як на склад субдомінантних цінностей, так і на периферію системи цінностей.

Останнє, четверте місце в ієрархії займають неактуальні цінності (на даний момент), які складають периферію системи цінностей. Ядро системи цінностей і її межі не є «вічними», їх елементи або вся система в цілому також можуть змінювати свої пріоритети з часом.

Досвід показує, що зміна ціннісних пріоритетів на індивідуально-особистісному рівні не завжди відбувається одночасно з макрозмінами в політиці, економіці та соціокультурній сфері. Спрямованість, зміст і темпи цих макрозмін можуть сприйматися різними поколіннями людей по-різному. І це, так чи інакше, позначається на ієрархії цінностей представників цих поколінь.

Причому характер ціннісних пріоритетів визначається приналежністю людей до конкретних соціальних груп і субкультур.

Цінності є фундаментом, мотиваційною основою поведінки кожної особистості. Ціннісні орієнтації розглядаються як результат виховання та соціалізації молодого покоління. Для об'єктивної характеристики його трансформацій необхідний постійний моніторинг, на основі якого можна обґрунтовано формулювати об'єктивні висновки, прогнози та рекомендації. На жаль, протягом усього періоду незалежності в країні не проводилися постійні лонгітюдні дослідження. Слід зазначити, що з 1991 року виросло одне покоління, яке зараз вступає в найактивнішу фазу сімейного, суспільно-політичного та культурного життя. Тому робити висновки про їх ціннісну ієрархію можна лише

на основі епізодичних даних місцевих соціологічних і психологічних досліджень, думок окремих експертів, емпіричних спостережень та індивідуальних досліджень вчених.

За результатами соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України розраховано ієрархічний порядок та динаміку ціннісних пріоритетів сучасної української молоді.

Згідно з дослідницькою моделлю ціннісних пріоритетів, молодим людям пропонувалося оцінити важливість для себе певного списку цінностей за п'ятибальною шкалою, де 1 бал означає «зовсім не важливо», 2 бали — «швидше не важливо», 3 бали — «важко відповісти, важливо чи ні», 4 бали — «скоріше неважливо», 5 балів — «дуже важливо». Ціннісні показники пріоритетності розраховуються як середньозважене значення балів за п'ятибальною шкалою.

Пріоритети цінностей з показниками в діапазоні 4,5-5 балів класифікуються як набір (синдром) домінуючих цінностей. У 2009 році в молодіжному середовищі домінували 5 цінностей, пов'язаних зі здоров'ям, сім'єю, матеріальним добробутом, дітьми і цікавою роботою. У 2012 та 2014 роках серед молоді домінували 4 цінності: міцне здоров'я, міцна сім'я, добробут дітей, матеріальний добробут.

Пріоритети цінностей з індексами в діапазоні 4 - 4,49 балів відносяться до субдомінантних цінностей. У 2009 році вони включали 4 цінності: суспільне визнання, створення рівних можливостей для всіх у суспільстві, сприятливий морально-психологічний стан суспільства та підвищення рівня освіти. У 2012 році цей набір уже містив 5 цінностей, а саме: цікава робота, соціальне визнання, створення рівних можливостей для кожного в суспільстві, підвищення рівня освіти, сприятливий морально-психологічний стан суспільства. У 2014 році набір неповноцінних цінностей молоді вже містив 9 цінностей (з 20 цінностей за переліком), а саме: цікава робота, державна незалежність України, створення

рівних можливостей для всіх у суспільстві, сприятливий морально-психологічний стан у суспільстві, підвищення рівня освіти, суспільне визнання, демократичний розвиток країни, можливість висловлювати свої думки з політичних та інших питань, не побоюючись особистої свободи (свобода слова), відсутність значного соціального розшарування (багата проти бідних, вищих проти нижчих верств суспільства).

Пріоритет значень з індексами в діапазоні 3,0-3,99 балів створює набір значень середньої важливості. За окремими показниками в 2009 році таких значень було 9 (10 в 2012 році і тільки 7 в 2014 році). Це означає, що за останні

п'ять років серед української молоді суттєво зменшилася частка ціннісних пріоритетів середньої важливості.

У 2009 році в молодіжному середовищі з'явилися дві неактуальні цінності, а саме: участь у релігійному житті та участь у політичному житті. У 2012 році цей статус був лише значенням участі в політичному житті. Під час Революції Гідності 2014 року участь у політичному житті набула серед української молоді статусу середньої цінності.

Аналіз динаміки ціннісних пріоритетів молоді в Україні показує, що протягом 2009-2014 років ряд ціннісних пріоритетів молоді суттєво підвищив свої показники, серед яких: державна незалежність України, демократичний розвиток країни, свобода слова, демократичний контроль за рішеннями влади, національно-культурне відродження, соціальна рівність, участь у релігійному житті, участь у політичному житті. Водночас інші ціннісні пріоритети молоді значно знизили її показники у вказаний період, а саме: міцне здоров'я, міцна сім'я, матеріальний добробут, цікава робота, суспільне визнання, підвищення рівня освіти. Практично не змінили своїх показників такі ціннісні пріоритети, як добробут дітей, особиста незалежність, культурні компетенції, морально-психологічний стан суспільства, створення рівних можливостей для всіх та можливість підприємницької ініціативи.

Якщо згрупувати всі молодіжні пріоритети за функціональною однорідністю, то за функціональним призначенням серед них можна виділити чотири групи цінностей.

Перша група – «Безпека» – освітить владу їжею: здоров'я, родина, діти, добро і т. д. Функціональний захист цієї колекції – розбухання щетини людського життя. Інша група цінностей – «Самореалізація» – включає цінності самореалізації, які в першу чергу забезпечують розвиток людини: інтерес до праці, суспільне визнання, індивідуальна самореалізація, інтелектуальне та культурне мислення. Функціональне призначення цих цінностей здійснюється з

метою саморозвитку людини, саморегуляції її та талантів у різних сферах людського життя. Третя група – «Комфорт» – об'єкти різних просоціальних цінностей.

Вони спрямовані на забезпечення комфорту (в широкому розумінні) у відносинах між людьми, прагнень, поваги до традицій, уникнення конфліктів, пошуку сенсу життя тощо. Йдеться про такі цінності, як: сприятливий морально-психологічний стан у суспільстві, створення рівних можливостей для всіх, соціальна рівність, національно-культурне відродження, участь у релігійному житті. Четверта група під назвою «Демократія» включає демократичні політичні та громадянські цінності: незалежність України, демократичний розвиток країни, свобода слова, демократичний контроль за прийняттям рішень, ініціатива, участь у політичному житті. Він функціональний для забезпечення повної участі громадян у політичному режимі.

Поза сумнівом, зростання просоціальної та демократичної орієнтації української молоді пов'язане з негативною ситуацією в Україні з 2014 року: анексією Криму Росією, АТО на сході України та появою великої кількості біженців. . людей, біженців, зростання очікуваної особи, зокрема чоловіка, у здійсненні принципів демократичної політики. Якщо ми говоримо про втрату

гостинних цінностей, особливо цінностей самореалізації в молодіжному середовищі, необхідні дослідження та глибокий соціологічний аналіз.

Життєві пріоритети українського борошна можна оцінити за результатами соціологічних досліджень. Таким чином українці визначали основні цілі та вподобання, зокрема народження та виховання дітей є пріоритетним для 48% молодих людей, які брали участь у навчанні, праця (пошук та/або досягнення конкретних результатів) важлива для 44%, заробіток/утримання достатньої суми грошей обирають 36%, знаходження житла особи та/або шлюбу – 21%, здоров'я (ведення здорового способу життя, подолання певної хвороби тощо) – 19%, свобода і незалежність у своїх рішеннях і діях – 18%, хороша поведінка (в т.ч. самовдосконалення) – 15% і так далі, і цікаві розваги (15%).

Природно, що цілі та життєві пріоритети молоді змінюються з віком: для молоді 14–19 років головними благами в житті є навчання та робота, для 20–24 років — робота, для молоді 24–34 роки. Життєві блага пов'язані насамперед з народженням і вихованням дітей. Разом з поневіряннями знижується пріоритет пошуку коханої людини або мрії (більше, ніж молоді люди беруть до цієї мети), а значущий об'єкт для щетини, крадіжки грошей і здоров'я буде обдурений.

Якщо брати до уваги гендерні особливості, то життєві цілі, пов'язані з дітьми (вказали 61% жінок порівняно з 36% чоловіків) та здоров'ям (23% проти 16%) важливіші для жінок, ніж для чоловіків. У свою чергу, для чоловіків праця (48% чоловіків проти 41% жінок вказали цю оцінку як важливу), заробляння грошей (40% проти 32%), свобода і незалежність у рішеннях і діях (22% проти 14%), висока соціальний статус, кар'єра (14% проти 10%). Водночас соціологічні дослідження не підтвердили феномен стереотипу про те, що для жінок важливіше шукати кохану людину та стосунки – цей життєвий пріоритет обрали 21% чоловіків і 21% жінок.

Стереотип про те, що жінки офіційно реєструють шлюб, не підтвердився: серед людей, які проживають у цивільному шлюбі (11% опитаних молодих

людей) лише кожен п'ятий чоловік і лише жінки заявили, що не хочуть реєструвати шлюб особисто. Водночас 58% молодих людей, які проживають у цивільному шлюбі, планують у майбутньому зареєструвати шлюб (63% чоловіків і 52% жінок).

Основними пріоритетами в житті української молоді є, насамперед, народження та виховання дітей, освіта (48%), робота чи улюблена робота (44%), заробіток/заробіток грошей (36%). Таке трио цілей і пріоритетів характерне для старших груп молоді (25-34 роки), де для респондентів 20-24 років найважливішим є робота або улюблена робота, а для респондентів 14-19 років освіта і вага роботи або улюблена робота на першому місці.

З віком пріоритетом стає пошук близьких друзів і хороших знайомих (що природно, оскільки багато молодих людей з віком досягають цих цілей), зростає пріоритет цілей, пов'язаних з дітьми, заробітком і здоров'ям.

Життєві питання, пов'язані з народженням дитини та дітьми (61% жінок проти 36% чоловіків) та здоров'ям (23% проти 16%), важливіші для жінок, ніж для чоловіків. З іншого боку, для чоловіків робота чи улюблена професія (48% чоловіків проти 41% жінок), заробіток (40% проти 32%), свобода і незалежність у рішеннях (22% проти 14%), високий і високий соціальний статус, епоха покарання, вачія (14% проти 10%). Соціологічні результати дають можливість отримати хороший результат про те, чого молодь може прагнути у своєму житті. Так, майже 72% молодих людей на перше місце серед життєвих цілей ставлять «сімейне щастя». Далі в порядку убунання виділяються такі важливі елементи життя, як: кар'єра (48%), власна незалежність (38%), здатність реалізувати свій потенціал (32%) і багатство (25%). А ось коли доходить до слави і приєднується, то тих, хто саме до неї прагне, виявилось менше: 4 і 5% відповідно.

Здоровий спосіб життя, матеріальне становище та досягнення поставленої мети – найважливіші завдання, які люди вважають для себе найважливішими (56

та 54% відповідно). Війна хвилює молоді: 40% молодих людей вказали, що в Україні мир і спокій.

Якщо говорити про найважливіші завдання для молоді на найближчі 3 роки, то три найважливіші завдання для молоді: матеріальне становище (49%) - народження та виховання дітей (46%) - власне здоров'я (43%).

Молодь вважає, що досягнення поставлених цілей і завдань значною мірою залежить від них самих. Такої думки дотримується більшість опитаної молоді – 54% (відповіді: «В мосту від вас» і «Менше ви просвітите видужуючих»). Але тих, хто покладався переважно на зовнішні обставини, виявилось 14%.

Отже, за результатами наведених даних можна зробити наступні висновки: суттєво зросли пріоритетні ціннісні показники української молоді, такі як: незалежність України, мир у країні, демократичний розвиток країни, свобода слова, демократична контроль за державними рішеннями, національно-культурне відродження, соціальна рівність, участь у релігійному житті, участь у політичному житті. Такі ціннісні пріоритети, як хороші діти, індивідуальна незалежність, культурні компетенції, морально-психологічний статус у суспільстві, створення рівних можливостей для всіх та можливість підприємницької ініціативи практично не змінили своїх показників.

Найважливішими життєвими пріоритетами молоді є: міцне здоров'я, міцна сім'я, матеріальний добробут, цікава робота, суспільне визнання та підвищення рівня освіти.

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

1.3 Роль соціальних інститутів у формуванні ціннісних орієнтацій молоді

Створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій життєвого самовизначення, інтелектуального, морального і фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України, є метою державної молодіжної політики України. Трансформаційні зміни в розвитку української держави та суспільного життя спричинили значні зміни в системі цінностей громадян України, особливо молоді. Враховуючи, що поведінка і діяльність особистості значною мірою визначаються її ціннісними орієнтаціями та настановами, пріоритетним напрямом молодіжної політики є створення сприятливого середовища для формування у молоді світоглядно-морально-етичних, громадянських та інших орієнтацій. людей для побудови власного життя та всебічної реалізації потенціалу особистості. Особливого значення набуває питання цілеспрямованості цього впливу в гуманізаційному напрямку розвитку демократичної держави. Нові умови вимагають від органів державної влади запровадження відповідних сучасним вимогам суспільства підходів до розвитку державно-суспільних відносин, спрямованих на зміцнення поваги до прав і свобод громадян, підвищення ролі громадянина у вирішенні загальносуспільних справ місцевого значення. Все це має знайти відображення в сучасній молодіжній політиці України. Основними соціальними інститутами, що впливають на формування системи цінностей молоді, є сім'я (базова соціалізація, виховання та формування особистості, підготовка до дорослого життя), система освіти, у тому числі неформальна (передача знань, виховання особистості), масова. медіа, соціальні мережі (здобуття, обмін інформацією, вплив на формування ціннісних орієнтацій молоді), громадські організації та інститути громадянського суспільства в цілому (соціальна комунікація, практичні навички

спілкування, соціальна взаємодія, солідарність), система органів державної влади (формування реалізація молодіжної політики, спрямованої на створення сприятливого середовища для соціального становлення та розвитку молоді).

Останнім часом спостерігається зниження змісту та форм впливу держави на забезпечення всебічної освіти молоді. Сьогодні питання освіти потребує особливої уваги, зважаючи на сучасну роль і місце інститутів соціалізації молоді.

Адже головними функціями освіти є культура, соціалізація, адаптація, створення цінностей, інтеграція та соціальний контроль. Багатогранна роль

освіти у формуванні та формуванні особистості розкривається через такі аспекти

її інтересів, як формування ціннісних орієнтирів, світоглядних настанов, властивих суспільству, і розкриття потенціалу особистості як чинника забезпечення зростання, соціальна роль особистості в усіх сферах життя суспільства, формування особистості в її інтересах. .

Фактичний стан справ у системі ціннісних орієнтацій молоді в Україні свідчить про зростання значення демократичних політичних і громадянських цінностей, що є наслідком подій останніх років у житті українського суспільства.

Поряд зі зниженням значення цінностей, пов'язаних із самореалізацією, серед молоді спостерігається зростання просоціальних цінностей, пов'язаних із

реалізацією соціальних відносин, зокрема, йдеться про спілкування, солідарність, зміцнення соціальних зв'язків тощо. Існуючі пропорції в ціннісній орієнтації молоді, зумовлені особливостями сучасного етапу розвитку держави і

суспільства, необхідно належним чином враховувати у процесі формування та

реалізації молодіжної політики та побудови відносин молоді з органами державної влади.

Виховання молоді як об'єкта державного впливу полягає у здійсненні управлінських впливів з метою забезпечення виховного процесу,

функціонування системи освіти та формування освітнього простору відповідно

до орієнтирів, умов, завдань і перспективи розвитку держави. Важливим

аспектом державного впливу є створення кращих умов для можливості виконання ролі всіх учасників цього процесу (навчальних закладів, сім'ї, громадських організацій, засобів масової інформації тощо) на державно-державній структурі. притаманні демократичній державі суспільні відносини, на яких зосереджені права та інтереси громадян, вплив інститутів сім'ї, закладів освіти внаслідок підвищення ролі інших соціальних інститутів. Втрата виховного потенціалу та значення освіти як такої в системі освіти є загрозою духовній безпеці суспільства в цілому і потребує перегляду.

Міністерство молоді та спорту України щорічно проводить конкурси проектів, розроблених молодіжними та дитячими громадськими організаціями щодо забезпечення умов для соціального становлення та розвитку молоді. Переможці обираються за результатами відкритого конкурсу та отримують кошти на реалізацію проектів, що фінансуються з Державного бюджету України.

Заходи з патріотичного виховання дітей та молоді активно реалізуються через обласні цільові програми загальнонаціонального патріотичного виховання дітей та молоді. Реалізація цих програм дозволяє забезпечити системну, цілеспрямовану діяльність різноманітних соціальних інститутів, зокрема органів державної влади, органів місцевого самоврядування, молодіжних та дитячих громадських організацій, сім'ї, закладів освіти у сфері формування у молоді патріотизму, готовності до виконання громадянського обов'язку, і т.д.

Важливим напрямком роботи є також залучення молоді до волонтерської діяльності. Студенти університету проходять практику в закладах охорони здоров'я реабілітації військовослужбовців. До реабілітації військовослужбовців також на громадських засадах залучаються науково-педагогічні працівники, студенти та випускники вищих навчальних закладів, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України.

Над професійним самовизначенням молоді працює і Міністерство освіти і науки України. З метою ознайомлення молоді, яка планує вступати до ВНЗ, зі

спеціальностями та майбутніми професіями, у ВНЗ постійно організуються дні відкритих дверей, систематично ведеться профорієнтаційна робота в загальноосвітніх навчальних закладах. При ВНЗ діють підготовчі відділення та структурні підрозділи сприяння працевлаштуванню (агентства, центри, відділи, сектори, служби), які у разі звернення випускника надають допомогу в його працевлаштуванні. Щороку ці філії збирають електронний банк даних потенційних роботодавців (підприємств, установ та організацій) та випускників вищих навчальних закладів, укладають угоди про співпрацю з роботодавцями, реалізують з ними спільні проекти, проводять презентації компаній різних галузей з використанням відеоматеріалів, організують щорічні ярмарки робіт, активно використовуються інтернет-простір та веб-сайти. Ці підрозділи тісно співпрацюють з державною службою зайнятості, молодіжними центрами, а також підприємствами, установами та організаціями різних форм власності, які є потенційними роботодавцями для випускників ВНЗ. Міністерство культури України працює над розвитком творчого потенціалу молоді, створенням умов для підтримки та розвитку творчої молоді. За підтримки Міністерства культури України проводиться низка культурно-мистецьких акцій, фестивалів, конкурсів з метою виявлення та підтримки обдарованих дітей і підлітків, вирішення проблем їх творчого розвитку та інтелектуального самовдосконалення. Більшість таких заходів проводяться на постійній основі, а саме: Всеукраїнський конкурс студентських робіт «Об'єднаймося, брати мої» (м. Київ, Канюв), Міжнародний молодіжний фестиваль кераміки (м. Опішня, Полтавська обл.), Міжнар Конкурс молодих піаністів пам'яті Володимира Горовиця (Київ), Міжнародний конкурс молодих піаністів ім. Крайнева (м. Харків), Міжнародний конкурс піаністів «Меморіал Еміля Гігельса» (м. Одеса), Всеукраїнський фестиваль інструментальної музики «Сонячні кларнети» (м. Житомир), Міжнародний культурно-мистецький проект художніх гімназій (інтернатів) та музичних академій, Київський міжн. Кінофестиваль «Молодість» (м. Київ), Міжнародний

студентський кінофестиваль «Пролог» (м. Київ), Всеукраїнський театральний фестиваль «Тернопільські театральні вечори. Дебют» (Тернопіль), Міжнародний конкурс постановки молодих режисерів із жанру оперети/мюзиклу/опери-буфа «Musical Art Project» (Київ), Міжнародний фестиваль сучасного мистецтва «ГОГОЛЬFEST» (Київ), Фестиваль молодих укр.

режисерів імені Тесея Курбаса» (Київ). З метою популяризації народного мистецтва в Україні, заохочення молодих митців до вивчення, збереження та відродження традиційних видів народного мистецтва з 2012 року Міністерство культури України щорічно проводить роботу з відбору кандидатів на стипендію

Президента України для молоді: майстри народної творчості, які займаються різними видами та жанрами народного мистецтва, зокрема гончарством, художньою керамікою, художнім столярством, металообробкою, ткацтвом,

вишивкою, каліграфією, народним розписом, декоративним розписом, лялькарством, народною іграшкою, ткацтвом із природних матеріалів, різьбленням, і бісером тощо. Спрямованість і завдання національної системи освіти, а також зміст, завдання, пріоритети та напрями молодіжної політики держави в Україні свідчать про багатоаспектність виховання молоді, оскільки цей

процес охоплює питання особистісного виховання молоді, інтелектуальне, патріотичне, духовне, моральне, естетичне, громадянсько-правове, екологічне, трудове, фізичне виховання, соціальну активність, відповідальність. Таке широке коло питань потребує дбайливого ставлення до системності, комплексності та злагодженості діяльності багатьох суб'єктів реалізації молодіжної політики

держави. Проте виконана та задекларована у звітах органів виконавчої влади робота не завжди підтверджує свою ефективність на практиці. Складність полягає в неможливості контролювати та оцінювати діяльність, яку вони проводять.

Регіональні молодіжні програми спрямовані на створення правових, гуманітарних та економічних умов для соціального становлення та розвитку

молоді в регіонах. Діяльність цих програм спрямована на забезпечення формування конкурентоспроможної особистості, утвердження таких якостей, як самостійність, самовизначення, самореалізація та громадянська активність.

Здебільшого регіональні програми мають багатоцільове призначення та стосуються окремих сфер життєзабезпечення та розвитку молоді, окремих

соціальних категорій молоді. Комплексні молодіжні програми діють лише в Київській та Кіровоградській областях. Водночас на місцях недостатньо уваги приділяється залученню молоді шляхом використання її потенціалу місцевого

розвитку. Окрім регіональних та місцевих молодіжних програм, вона може

реалізовуватися, зокрема, через регіональні та місцеві програми, спрямовані на сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства, громадської активності у сфері розвитку територій та програми розвитку місцевого

самоврядування. Робота з молоддю на регіональному рівні здійснюється різними

структурними підрозділами органів виконавчої влади. За реалізацію державної молодіжної політики на регіональному рівні відповідають департаменти або відділи по роботі з молоддю, які мають різний ступінь підпорядкованості в системі виконавчої влади різних регіонів.

Особливе місце в інфраструктурі роботи з молоддю займають державні

інституції та муніципальні інституції, які є основними складовими забезпечення інституційної спроможності місцевого самоврядування, базовим ресурсом для вирішення проблем місцевого значення, зокрема щодо молоді. Діяльність цих

закладів у формуванні системи цінностей молодого покоління виражається у

здійсненні різноманітних заходів, спрямованих на формування позитивного ставлення до здорового способу життя, підтримку патріотичної поведінки молоді, активної громадської позиції тощо. співпраця відділів управління, що

реалізують молодіжну політику, з центрами соціального захисту сім'ї, дітей та підлітків, службами зайнятості / бюро зайнятості, центрами роботи з молоддю.

НУВБІП України

Окремі установи/організації, що працюють з молоддю, активно співпрацюють з центрами роботи з молоддю, центрами здоров'я населення «Спорт для всіх», навчальними закладами та центрами перепідготовки та професійної підготовки працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій. Партнери в організації спільних заходів та проведення інформаційно-профілактичної роботи з молоддю, також діють регіональні установи різних форм власності та підпорядкування, взаємодія з якими відбувається за профілем діяльності: психологічні консультації, центри профілактики та протидії СНІДу, центри соціально-психологічної допомоги, сімейні центри тощо. Відповідні заходи проводяться до визначних історичних дат та ювілеїв видатних особистостей.

В кожній області проводяться обласні заходи з нагоди державних свят: до Дня Соборності України, Дня пам'яті та примирення, присвяченого жертвам Другої світової війни 1939-1945 років, Дня Європи, Дня Гідності та Свободи, та ін., всеукраїнський конкурс учнівської творчості «Об'єднаймося, брати мої» до Шевченківських днів (Полтавська, Чернігівська та Житомирська області); заходи до 125-річчя від дня народження українського поета А.Казки та 120-річчя від дня народження Г.Г. Верьовки (Чернівецька обл.), поїздка на День пам'яті Ярослава Мудрого, відзначення 1000-річчя смерті Київського князя Володимира, правителя і хрестителя Київської Русі (конкурси малюнків, перегляд історичних фільмів, круглі столи, брейн-ринг...) (Чернівецька область) та ін. Міжнародне свято (флешмоб) «День вишиванки» спрямоване на формування у молоді культури збереження національних традицій, спрямоване на збереження вікових народних традицій створення та носіння українського національного костюму. 50 країн світу 2015 р. обласний фестиваль кобзарського мистецтва «Я б бандуру» (м. Полтава), обласний фестиваль родинного фольклору «Бабусина пісня», обласний фестиваль весільного короваю фольклору «Короваю, раю мій», обласний фестиваль кобзарського мистецтва «Короваю, раю мій». обласний

фестиваль народної творчості «Рушники мого краю» (Житомирська область), обласний фестиваль «Свято молока», квест-гра «Історія Запорізького краю» (Запорізька область), обласний фестиваль народної творчості, Великодня школа (Тернопільська область) та ін. За даними Міністерства культури України, в країні

діє мережа бібліотек (17 272, з них 13 710 у сільській місцевості), професійних театрів (140) і концертних організацій (83), а також 564 музеї, що надають змістовну відпочинок, час і культурний розвиток української молоді. Протягом останніх років музейні заклади постійно організовують заходи, спрямовані на виховання інтересу та любові дітей та підлітків до історії та культурної спадщини

України. Наприклад, у Львівській національній галереї мистецтв, з метою популяризації діяльності архієпископа А.Шептицького реалізовано проект «Митрополит і Маєстро», Національним музеєм історії України реалізовано науково-популярні проекти: «Вечірні історії про...», «Автентична Україна» тощо.

Національний музей «Пам'ятник жертвам Голодомору» спільно з НДК «Музей Івана Гончара» за підтримки Українського інституту національних пам'яток та Громадського комітету вшанування пам'яті жертв Голодомору, поставили виставу для дітей «Хліб для ангела» Національний музей Тараса Шевченка організував Всеукраїнський мистецький захід для обдарованих дітей та молоді

«Мій Шевченко». У 2015 році структурними підрозділами обласної, міської та державної адміністрації, що реалізують державну молодіжну політику, проводилась робота серед молоді щодо формування здорового способу життя, збереження та зміцнення здоров'я. Звідси, зокрема, Всеукраїнська інформаційно-

профілактична акція «Відповідальність починається з мене», спортивні змагання серед молодих сімей «Мама, тато, я – спортивна сім'я», інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на профілактику соціально небезпечних захворювань та формування здорового способу життя у містах Вінниця (1 заклад)

та Київ (8 закладів) успішно працюють Центри медико-соціальної допомоги молоді та молоді «Клініка, дружна до молоді», які надають медико-соціальну

допомогу молоді, основними принципами якої є добровільність, доброзичливість, доступність, конфіденційність, анонімність. Характерною рисою реалізації молодіжної політики на регіональному та місцевому рівнях є збільшення кількості просвітницьких заходів. Зокрема, в Одеській області

створені та ефективно діють моделі закладів освіти щодо впровадження

інноваційних освітніх технологій формування національно-патріотичної свідомості учнівської молоді: «Я – громадянин України», «Школа патріот. освіта» та ін. У навчальних закладах Києва запущено 12 проектів, які стали

загальнонаціональними: проект «Повертайся живим!» «3 любов'ю!»,

медіапроект шкільної молоді «Україна єдина країна», акція «Мама пам'яті», акція

«Діти Києва – воїнам АТО», акція «Діти Києва – дітям зі Сходу України», акція

Великодній кошик – для бійців АТО та дітей зі Сходу України», акція

«Українські книги – для дітей зі Сходу України», акція «Листи та обереги –

захисникам України».

Сучасна молодь критично ставиться до традиційних інститутів соціалізації через їх неспроможність вчасно та належним чином реагувати на потреби та інтереси молодіжної спільноти. Це потребує пошуку більш ефективних і

прогресивних шляхів впливу на формування системи цінностей молодого

покоління, побудови діалогу між молоддю та державою через органи державної

влади. Важливо зміцнювати довіру молоді до державних інституцій, у тому числі

до органів державної влади. Формування громадянської позиції молоді, наявність

усвідомленої потреби участі в суспільному житті є важливим елементом системи

цінностей правового громадянського суспільства та використання соціальних

інститутів в Україні.

НУБІП України

РОЗДІЛ II. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ МОЛОДИ В УКРАЇНІ

2.1. Соціальні наслідки пандемії COVID-19 в Україні

Особливою соціальною основою перебігу пандемії COVID-19 в Україні, що також визначає специфіку її соціальних наслідків, є багатофакторний спектр соціальних умов, до яких, зокрема, належать: незавершеність складної суспільно-політичної трансформації в країні; , неконсолідований характер демократичної культури, домінування домінуючих патерналістських соціальних орієнтацій і відповідних моделей поведінки населення, нестабільність демократичних інститутів і невдоволення громадян їх неефективним функціонуванням, низький рівень довіри суспільства до потужних державних інститутів. , негативна динаміка нерівності. Окрім цього спектру соціально-політичних та інституційних проблем, існують соціальні травми та гуманітарні наслідки анексії Криму Російською Федерацією та триваючого збройного конфлікту на Донбасі, а також несприятливі обставини економічної та фінансової кризи. що почала розвиватися. розвиваються в країні ще до того, як пошириться коронавірусна інфекція. Складне соціальне підруття пандемії в Україні Також визначає особливості її соціальних наслідків та загроз, які, зокрема, можуть бути породжені різними формами соціально-політичних конфліктів та протестної активності, що проявляється у посиленні соціальної дезінтеграції та аномії у поглибленні соціальної нерівності та посилення авторитарних соціальних установок. І хоча динаміка останніх тенденцій може мати певну інерцію у своїх проявах, соціальні конфлікти, зокрема протести проти карантину представників малого та середнього бізнесу, а також демарш місцевої влади проти подібних рішень центральної влади у 2020 році , вже стали реальністю. національний соціально-політичний ландшафт під час пандемії.

Водночас глибокі соціальні потрясіння та комплексні кризи в Україні, такі як соціально-політичні протистояння Євромайдану 2013-2014 років, анексія Криму та війна на Донбасі з усіма її політичними, економічними та гуманітарними проблемами, виявили досить висока адаптивність стратегій поведінки українського суспільства, його соціально-психологічна стійкість майже на крайніх порогах стресостійкості. Ці соціальні потрясіння виявили найкращі риси громадянського суспільства, здатність активних і відповідальних громадян до самоорганізації, ініціативи та соціальної солідарності. Прикладами таких акцій були такі акції самоорганізації, як акція «Проганяй лікаря» в умовах карантину навесні 2020 року, допомога благодійних організацій лікарням, допомога волонтерів, закупівля кисню та респіраторів за кошти донорів для лікарень протягом наступного року, хвилі пандемії восени 2021 року.

В умовах пандемії та її подальшого розвитку в Україні спостерігалися ознаки та взаємодія двох ідеальних моделей чи домінуючих моделей масової соціальної поведінки: 1) недовіри, розпаду соціальних зв'язків, деморалізації та страху та 2) усвідомленої соціально відповідальної поведінки, підтримуючи співробітництво, соціальну солідарність, дотримуючись норм ввічливості, підтримуючи акти солідарності спільного громадського здоров'я та оптимізму окремими людьми. Соціальна активність і соціальна поведінка людей переважно за другою схемою сприятимуть збереженню та зміцненню певного типу соціальної стійкості, що не менш важливо, ніж формування колективної епідеміологічної стійкості.

Національна специфіка перебігу пандемії, її соціальні аспекти, тривоги, очікування та надії масової свідомості в цей період є предметом інтересу соціологічних досліджень, особливо опитувань громадської думки в Україні. Як уже зазначалося, соціологічні дослідження в цей період стають важливим методом вивчення соціальної поведінки та діагностики соціальних установок,

доповнюючи епідеміологічні звіти для розуміння динаміки та природи самої пандемії.

Представимо та проаналізуємо деякі результати такого соціологічного опитування громадської думки в Україні щодо COVID-19 у рамках щорічного моніторингового дослідження «Українське суспільство» Інституту соціології НАН України у 2020 році. Дослідження проведено на початку осені 2020 року – у період відносного спокою напередодні «другої хвилі» пандемії, підтверджує, що проблема пандемії коронавірусу тією чи іншою мірою хвилює більшість респондентів нашої країни – загалом 72,2% їх відповідей позитивні з цього приводу, а близько третини респондентів дуже стурбовані цією проблемою (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Регіональний розподіл відповідей респондентів на питання “Скажіть наскільки Вас хвилює проблема епідемії коронавірусу?” (2021, %)

Варіанти відповіді	Регіони країни				Україні
	Захід	Центр	Південь	Схід	
Дуже хвилює	37.9	35.7	26.2	32.6	34.3
Скоріше хвилює	35.7	39.9	43.8	34.1	37.9
Скоріше не хвилює	12.6	13.2	12.4	15.4	13.5
Зовсім не хвилює	8.9	7.1	8.6	9.2	8.2
Важко сказати	4.9	4.1	9.0	8.7	6.1

Регіональний розподіл відповідей респондентів на це запитання в принципі не сильно відрізняється від середніх показників по всьому масиву, переважно, а не середньої тривожності респондентів із заходу та центру – регіонів, де є статистика захворюваності на результативну. весна 2020 року мала вищі

показники, ніж на сході та півдні країни (табл. 2.1). У розподілі відповідей респондентів на це запитання за основними демографічними показниками (стать, вік, тип проживання) спостерігаються певні відмінності у відповідях жінок і чоловіків (перших ця проблема більше хвилює), а також респонденти різних вікових груп. Так, більше схвильовані отриманою проблемою старші респонденти (56 років і старше) – 80,3%, а також категорія середнього віку (30-55 років) – 68,2% та молодь (18-29 років) – 67,4%. І це загалом закономірно, адже, інформуючи населення про стан, постійно наголошувалося, що в особливу зону ризику за наслідками інфекції повертаються люди похилого віку (від 60 років) та люди з хронічними захворюваннями.

Варто зазначити, що респонденти старшої вікової групи також дещо більше стурбовані перспективами розвитку наступної пандемії, зокрема оцінкою ризику захворювання. Результати, у регіональному розподілі, показують, що найбільше таких позитивних відповідей (більше 40%) зазначили респонденти заходу країни і також міста Києва. Це відображає і регіональну статистику епідеміологічної звітності інфікувань з їх найбільшою концентрацією на заході і центрі країни, зокрема у столиці.

Природно також, що особистий досвід інформування близьких про захворювання на коронавірус посилює власний страх респондента перед захворюванням. Так, серед респондентів, які мають ці захворювання на коронавірус серед родичів чи друзів, 45% відповіли, що дуже стурбовані проблемою епідемії. З іншого боку, серед респондентів, які не мають випадків захворювання у своїх родичів чи друзів, лише третина (30,7% відповідей) дуже стурбовані цією проблемою.

Важливим питанням у цьому моніторингу стала оцінка респондентами ефективності дій влади у боротьбі з епідемією коронавірусу. Більшість респондентів (51,6% відповідей) досить обережно оцінюють ефективність дій влади проти коронавірусу, погоджуючись, що «влада щось робить, але цього

недостатньо», а 22% респондентів налаштовані дуже критично, кажучи, що «влада тут ні при чому. Найчастіше така позиція представлена серед респондентів з півдня країни, серед яких аж 40% респондентів дуже критично оцінюють дії влади у боротьбі з коронавірусом.

Певні відмінності у відповідях на це питання простежуються також і щодо освіти респондентів. Респонденти з вищою освітою більш вимогливі та, водночас, більш реалістичні в оцінках дій влади: 56% респондентів з вищою освітою вважають, що зусиль уряду буде недостатньо, тоді як близько 45% респондентів із середньою освітою в цьому положення. Водночас респонденти з початковою та середньою освітою дещо категоричніше оцінюють, що «влада нічого не робить», і цим групам також важче визначитися з відповіддю на це запитання.

У динаміці розвитку пандемії в Україні в 2020 році попередньо можна виділити три періоди з відповідними карантинними заходами: 1) березень-травень 2020 року – жорсткий карантин, включаючи блокування, призупинення руху громадського транспорту в містах і великого метрополітема в містах, зокрема в Києві; 2) Червень-вересень 2020 року – деяке послаблення карантинних обмежень, т. зв. «Адаптивний карантин»; 3) з 14 листопада 2020 року – розвиток «другої хвилі» пандемії та нове посилення карантинних обмежень, запровадження «карантину вихідного дня» з перспективою подальшого посилення карантинного режиму. Як зазначалося, вищезазначене Моніторингове дослідження проводилось у другий, відносно м'який період карантину, і включало запитання щодо ставлення громадян до можливих заходів та сценаріїв обмеження карантину в перспективі подальшого розвитку пандемії. Цей контекст важливий, оскільки поточна епідеміологічна ситуація також впливає на відповіді. Загалом громадська думка орієнтована на дотримання певного балансу між безпекою та особистою свободою, а в масштабах країни більшість респондентів

(42,5% відповідей) схиляються до позиції, що «карантин потрібно суттєво пом'якшити, але деякі обмежувальні заходи продовжити та застосовувати».

У регіональному розрізі серед респондентів на півдні країни найбільше прихильників (до 35%) – повне зняття карантину та скасування супутніх обмежувальних заходів. Натомість респонденти у великих містах краще розуміють можливі сценарії жорстких обмежувальних заходів, зокрема майже третина респондентів у Києві підтримують сценарій жорсткого карантину.

Водночас зрозуміло, що після досвіду весняного локдауну, який суттєво вплинув на економіку країни, зокрема на окремі малі та середні підприємства, жорсткі карантинні обмеження навряд чи будуть популярним рішенням серед переважної більшості населення. Крім того, непрямим свідченням того, що значна частина суспільства не готова прийняти високу соціальну і, насамперед, економічну ціну карантинних обмежень, є своєрідна ієрархія існуючих проблем, які стосуються особисто респондентів. Пандемія коронавірусу як проблема, яка особисто хвилює респондентів, вказують 42% з них. Схоже, однак, що коронавірус суттєво не змінив пріоритети найнагальніших і, на жаль, майже хронічних соціально-економічних проблем населення. Респондентів більше хвилює не сама пандемія, а її негативні соціально-економічні та соціальні наслідки, зокрема високі ціни на товари та послуги – 76% респондентів, високі тарифи на життєво-комунальні послуги – 61%, корупція у владі та управління – 57%, а проблема, яку ще більше загострила пандемія, а саме відсутність якісної медичної допомоги, хвилює 47% респондентів.

Отже, особливості впливу коронавірусу на соціальну сферу зумовлені тим, що в Україні універсальні соціальні виклики пандемії перетинаються та пов'язані з багатофакторною соціальною трансформацією. Останній характеризується незавершеною суспільно-політичною реформуванням країни, домінуванням домінуючих патерналістських орієнтацій мас населення, слабкістю інституцій і невдоволенням громадян їх неадекватним функціонуванням, низьким рівнем

довіри суспільства до потужних державних інститутів, невдоволенням суспільних інтересів у державі, а також у зв'язку з ним, а також соціальні травми поточного збройного конфлікту та несприятливі обставини економічної кризи та фінансової. Особливістю України є також досить розвинене громадянське суспільство, яке в умовах кризи та соціальної напруги в країні здатне генерувати найкращі практики соціальної самоорганізації та солідарності. Цей фактор, а також відносно висока соціально-психологічна адаптивність поведінкових стратегій українського суспільства з майже екстремальними порогоми соціального стресу також можуть вносити свої особливості в соціальний досвід, характер пандемії та подолання її наслідків у країні.

2.2. Вплив пандемії на соціальну сферу

Пандемія коронавірусу серйозно вплинула на сучасні соціально-економічні процеси як у світовому, так і в національному масштабах і, безсумнівно, матиме значний вплив на їх розвиток у майбутньому. Така ситуація виявила є абсолютною несподіваною для світової та національних економік, що не вкладається ні в один прогноз соціально-економічного розвитку. Глобальність і невизначеність ситуації, динамічність розвитку процесів, відсутність прецедентів і соціального досвіду вирішення такого роду проблем – все це підвищує соціальний ризик для суспільства, особливо українського.

Сучасна соціальна реальність в Україні характеризується підвищеним ризиком через економічну нестабільність, демографічну кризу, неоднозначну політичну ситуацію та відсутність ефективних механізмів прийняття управлінських рішень. Ці загрози зачіпають кожну соціальну групу та впливають на загальний рівень людського розвитку та лише погіршуються через поширення пандемії COVID-19.

У широкому розумінні всі загрози, з якими стикається людина в своєму житті, мають соціальний характер, оскільки вони зумовлені соціальним існуванням. Проте соціальний ризик як такий розуміється як загроза, яка виникає і проявляється в соціальній сфері суспільства, має негативні соціальні наслідки, впливає на життя окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому [Лібанова, 2010].

У вузькому розумінні під соціальним ризиком розуміється ймовірна подія, яка повинна призвести до критичного зниження матеріального забезпечення внаслідок втрати доходу від роботи або припинення внутрішньосімейної підтримки, а також додаткових витрат на дітей та інших непрацездатних членів сім'ї, для цілей медико-соціальної допомоги тощо [Мачульська, 2010]. Серед науковців, які присвятили свою роботу дослідженню феномену соціального ризику, такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як У. Бек [Beck, 2000], Е. Гідденс [Giddens, 2004], В. Зубков [Zubkov, 2013], Є. Лібанова [Лібанова, 2010] та Н. Луман [Луман, 1994]. Сучасні проблеми впливу пандемії на зміни у соціальній сфері наголошували у своїх працях Л. Черенко [Черенко, Полякова, Шишкін, 2020], О. Новікова [Новікова, Панкова, Шастун, 2020] та О. Панкова [Pankova, Szastun, Pankow, 2020].

Соціальний ризик ми будемо трактувати як загрозу, що виникає і проявляється в соціальній сфері суспільства, що має негативні соціальні наслідки і впливає на життя окремих людей, соціальних груп і суспільства в цілому. Соціальна сфера в умовах пандемії коронавірусу відчуває підвищене навантаження. Ситуація, що склалася, призводить до виникнення нових і загострення існуючих проблем у соціальній сфері. Це потребує глибокого аналізу тенденцій, що виникають у суспільстві, та пошуку відповідей на виклики, що виникають. Найважливіші соціальні загрози пандемії стосуються трьох проблемних сфер: охорони здоров'я, освіти та підтримки найбільш уразливих верств населення.

Ми представимо негативні та позитивні наслідки коронакризи, загрози та можливості посткризового відновлення для соціальної сфери України.

Система охорони здоров'я в умовах пандемії зазнала найбільшого тягара та вимог з боку натовпу: за останні 10 років загальні витрати на охорону здоров'я в Україні встановлюються в середньому на рівні 4% ВВП, тоді як ВООЗ рекомендує витрачати на рівні 7%. [Тавлуй, 2020]. У 2021 році планується збільшити частку ВВП у сфері охорони здоров'я до 4,2% порівняно з 3,4% у 2020 році [Carter, 2020]. Щоб досягти такого ж рівня охорони здоров'я, як у розвинених країнах, і забезпечити нормальну якість життя та здоров'я українців, ми маємо запровадити вищий та ефективніший рівень.

Згідно зі статистикою НТЦР України, кількість інфікованих COVID-19 у світі вже перевищила людей [Система моніторингу, 2021]. Однак виявилось, що система охорони здоров'я не лише України, а й багатьох інших країн виявилася неефективною у боротьбі з новим вірусом, який стрімко поширюється світом, а міністри охорони здоров'я країн G20 визнали, що пандемія «викрив» численні системні вади в багатьох країнах світу.

Нинішня ситуація свідчить про те, що медична система та наука України зовсім не готові до масового видання у масовому виданні. (Тому варто чекати не серйозних досліджень і розробок вакцин і ліків, а ефективного лікування, коли ліки не мають елементарних заходів захисту, а технічне оснащення лікарень просто неможливе.

Жодну країну світу не можна «відхвалити» за чітку стратегію та конкретний покроковий план дій, передбачених національним законодавством для таких зустрічей. Нещодавня пандемія внесла додаткові зміни у підхід до лікарів та науковців і в Україні. У розпал пандемії 2020 року медичним працівникам на дому просто не вистачало масок, рукавичок і захисних костюмів, а державний резерв засобів захисту закінчився. У державних наукових установах ще не створені належні умови для роботи з інфекційним агентом цього класу:

відключасться вентиляційна система, немає засобів і пристроїв для забезпечення безпеки та запобігання неконтрольованому вірусному зараженню. У нас тільки низькі зарплати науковців і лікарів і відсутність можливості проводити повноцінні наукові проекти

Зрозуміло, що після завершення пандемії буде необхідний серйозний аналіз проблем, які виникли у сфері охорони здоров'я, а також розробка стратегічних дій щодо підтримки національної системи охорони здоров'я, медичних закладів та медичні працівники.

Сфера освіти. У разі пандемії українська система освіти в цілому зберегла свою працездатність, доставляючи, доставляючи і доставляючи. Пандемія сприяла прискореному впровадженню цифрових технологій у навчальний процес. Експерти вважають, що після пандемії світ вищої освіти не буде колишнім.

По-перше, існує ризик розшарування ВНЗ через ступінь їх включеності в дистанційне навчання. Як показав перший місяць дистанційної роботи, ті навчальні заклади, які серйозно займалися розвитком електронного навчального середовища та дистанційного навчання (їх в Україні всього близько двадцяти), перебували в найкращих умовах з точки зору забезпечення якості навчального процесу. Другу групу складають вищі навчальні заклади, які відчули певні покращення та змогли запровадити мінімально необхідні технології онлайн-освіти. Але є університети, які не змогли адаптуватися до цифрового формату навчання та організації своєї діяльності, від чого якість навчального процесу сильно постраждала. У деяких університетах продовжується «режим месенджера» (електронна пошта або листування в месенджері). Це не власне дистанційне навчання, а перехід до самостійної роботи студента, розсилання завдань порціями, без онлайн-зустрічей і спілкування, тобто переведення студентів на самостійну роботу.

По-друге, існують ризики, пов'язані зі значною інтенсифікацією дистанційної роботи вчителів в умовах зникнення усталеного поділу на робочий та вільний час, а також із ускладненням контролю режиму та якості роботи з боку академічна спільнота. Не випадково освітяни неоднозначно ставляться до цифровізації. Для багатьох із них педагогічний колектив мав прискорено набувати нових компетенцій.

Підсумовуючи безпосередні наслідки ситуації з переходом українських вишів на дистанційну освіту, слід зазначити, що це величезний і складний виклик, який наражає педагогічну спільноту на незвичайні труднощі та проблеми. Водночас це чудова можливість зробити українську освіту більш конкурентоспроможною, гнучкою, привабливою та якіснішою. Від того, як ми використаємо цю можливість, залежить майбутнє вищої освіти в Україні.

Що стосується шкільної освіти, зокрема організації дистанційного навчання предметів, то 90,1% керівників ЗЗСО зазначили, що навчальний процес ініціюють усі або майже всі вчителі початкових класів (100%), 82,4% відповіли, що такий же показник досягається вчителями початкової школи, 83,6% – середньою [кількість користувачів, 2019].

Під час дистанційного навчання існували деякі технічні обмеження, найважливішими з яких, на думку респондентів, були: відсутність високошвидкісного підключення до Інтернету вдома для учнів, відсутність цифрових пристроїв вдома для студентів, відсутність високошвидкісного підключення до Інтернету для вчителів вдома. Лише 2,5% респондентів підтвердили, що не відчувають жодних обмежень. Щодо забезпеченості комп'ютерною та іншою технікою для ефективного організації дистанційного навчання, то опитування виявило: 54,8% респондентів заявили, що всі або майже всі викладачі забезпечені, а 12,3% підтвердили аналогічний рівень забезпечення студентів. Частка «більшості (75%)» відповідей щодо технічної підтримки

онлайн-навчання була відносно високою; цього разу відсоток був вищим для студентів і склав 55,7%, а для викладачів – 34,5% [pandemic strikes, 2020].

Інша група загроз пов'язана з обмеженим поширенням Інтернету, особливо в сільській місцевості. Загальний рівень проникнення Інтернету в Україні становить 71%, а в сільській місцевості близько 58% [Панькова, Шастун, Панков, 2020]. Періодичні перерви в зв'язку, відсутність необхідної потужності серверів у деяких університетах і школах, нестабільний зв'язок навіть між різними частинами одного регіону свідчать про необхідність прискорення цифровізації у сфері освіти. Нерівний доступ до швидкого охоплення, різноманітне бажання батьків допомагати дітям за допомогою дистанційного навчання, відсутність сучасних технологій, а також різний рівень навичок комп'ютера та роботи з онлайн-інструментами як у вчителів та викладачів, так і у студентів та учнів, а також ексклюзія, тобто виключення учнів з особливими потребами, усе це посилює існуючу нерівність між міськими та сільськими жителями, а також між заможнішими та менш заможними домогосподарствами.

Пандемія коронавірусу вплинула на звичайний спосіб життя студентів, їхніх сімей, викладачів, призвела до далекосяжних економічних і соціальних наслідків, загострила низку соціально-економічних проблем, серед яких: рівність доступу до освіти (різний рівень забезпечення родин коштами на дистанційне навчання та нерівний доступ до якісного Інтернету); забезпечення учнів повноцінним харчуванням (певна категорія дітей харчується в школах безкоштовно); надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами (діти з певними нозологіями не мають можливості отримати дистанційні освітні послуги); додаткові потреби домашнього догляду за дітьми (це стосується переважно дошкільної та початкової освіти); інші соціально-економічні проблеми, спричинені пандемією.

Варто враховувати, що, незважаючи на пандемію, розвиток онлайн-освіти є одним із головних світових трендів, який передбачає деякі шанси та небезпеки.

З огляду на її розвиток необхідно аналізувати та послідовно підвищувати конкурентоспроможність української освіти в цифровому середовищі, яке, як відомо, не знає кордонів.

Підтримка найбільш незахищених верств населення. Епідемії, як і економічні кризи, мають непропорційний вплив на різні верстви населення, що може посилити нерівність. Саме пандемія привернула увагу до людей, які особливо потребують допомоги. Виходячи з наявного досвіду, висновків із попередніх криз та поточної інформації про пандемію, можна виділити певні групи: люди похилого віку, люди з інвалідністю за станом здоров'я, члени багатодітних сімей тощо.

Згідно з опитуванням, проведеним у серпні Європейським банком реконструкції та розвитку (далі – ЄБРР) спільно з дослідницьким центром та Інститутом економічних досліджень (Ifo), коронакриза погіршила фінансове становище 68% українських домогосподарств. Майже третина, тобто 26%, навіть почали економити на їжі [ЮНІСЕФ, 2020]. За прогнозами ЮНІСЕФ, понад 6 мільйонів українців (зокрема 1,4 мільйона дітей) можуть опинитися за межею бідності через соціально-економічну кризу, спричинену COVID-19 [Коронавірус, 2020]. Згідно з аналізом, рівень бідності зросте з 27% до 44%. Вплив на зростання

дитячої бідності буде ще більшим: з 33% до 51%. Це означає, що останні розрахунки ЮНІСЕФ передбачають, що екстремне фінансове становище чекає кожну другу сім'ю з дітьми. ЮНІСЕФ стурбований тим, що погіршення економічної ситуації найбільше руйнівно вплине на багатодітні сім'ї, одиноких

батьків з дітьми, сім'ї з дітьми віком до трьох років та одиноких пенсіонерів старше 65 років.

ЮНІСЕФ наголошує на необхідності розробки коротко- та довгострокової стратегії соціального захисту. У відповідь на кризу ЮНІСЕФ пропонує розглянути тимчасові універсальні виплати для всіх сімей з дітьми. Також

необхідно розширити чинні програми підтримки сім'ї, зокрема збільшити

щомісячну допомогу при народженні дитини. Міжнародний досвід стверджує, що найефективнішою системою соціального захисту є надання готівкових виплат із місцевими механізмами соціального обслуговування.

Дії держави у сфері соціального захисту у відповідь на коронакризу були зосереджені переважно на грошовій соціальній допомозі, яка часто була адресною та мала форму одноразових та/або невеликих виплат. Наприклад, одноразова грошова допомога 1000 грн. виплачується пенсіонерам, розмір пенсії яких не перевищує 5 тис гривень та громадянам, які отримують державну соціальну допомогу замість пенсії за інвалідністю та віком [Коронавірус, 2020].

Натомість повністю занедбані негрошові форми допомоги, зокрема соціальні послуги. Тому, акцентуючи увагу на субсидіях та виплатах, під час карантину профільне міністерство не приділило належної уваги соціальним службам та соціальній роботі з сім'ями, дітьми та підлітками, які перебувають у складній життєвій ситуації та потребують сторонньої допомоги.

Важливість турботи про такі категорії громадян, розуміння того, що лише зусиль держави недостатньо, вплинули на ставлення людей до тих, хто особливо потребує підвищеної уваги. Поява різноманітних форм допомоги та підтримки, як з боку держави, так і громадян, сприяє зміцненню елементів громадянського суспільства, що особливо помітно в сучасній ситуації.

Вплив пандемії на взаємодію влади та суспільства. Пандемія передбачила новий стан суспільства, громадської та політичної комунікації. Українці, багато з яких перебували на самоізоляції, виявили готовність вивчати нові форми спілкування та працювати дистанційно. Оскільки ми маємо справу з глобальним трендом у сфері комунікації, вкрай необхідно розвивати взаємодію між владою та суспільством.

Згідно з результатами моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України у 2020 році, переважна більшість (74%) населення вважає, що влада робить недостатньо або не робить нічого для боротьби з поширенням епідемія

коронавірусу (52% і 22% відповідно). Лише 13% респондентів вважають, що влада робить усе можливе.

У рамках моніторингу респондентам пропонувалося висловити свою думку: «Зараз все так хитко і, здається, все може бути». З цим погодилися 81% респондентів. Як бачимо, відчуття незахищеності, нестабільності, нестабільності

та дисбалансу переслідує сьогодні громадянина України в усіх сферах його життя.

Тривалий кризовий стан українського суспільства призвів до втрати значної частини економічного потенціалу в цілому, а карантинні обмеження

призвели до втрати звичайних доходів значної частини населення. Відповідаючи

на запитання з моніторингового дослідження населення України [Ворона, Шульга, 2020]: «З якими симптомами економічної кризи в Україні ви зіткнулися

особисто чи з членами вашої родини внаслідок карантину?» – майже кожен

шостий респондент (17,1%) зазначив, що залишився без доходів під час карантину, а кожен п'ятий (19,5%) зазначив, що член/члени сім'ї опинилися в

подібній ситуації. Частка тих, хто за цей період отримував частково заробітну плату (пенсію за вислугу років), становив 12,6%, а тих, хто ці виплати взагалі не

отримував, – 4%. В результаті карантину 3% респондентів залишилися без

роботи, а відсоток людей, які повідомили, що це сталося з кимось із рідних, був вдвічі вищим – 6,3%. Зменшення добробуту та звільнення в багатьох галузях

промисловості змусили громадян повернутися до практики заощаджень у повсякденному житті. Так, 33,2% респондентів обмежують купівлю одягу, взуття

та інших предметів, 27% обмежують споживання їжі.

Подальші наслідки цілком передбачувані – зубожіння населення вимагатиме дедалі більших бюджетів. Проте занепад економіки ускладнює

наповнення державного бюджету, що призведе до конкуренції за бюджетні субсидії між соціально слабшими верствами громадян: пільговиками,

пенсіонерами, безробітними тощо. Наслідком цього є зростання соціальної напруги в суспільстві.

Пандемія стала важливим фактором впливу на суспільні настрої. Багато людей відчувають стрес і розчарування. Так, 72% українців стурбовані або скоріше стурбовані проблемою епідемії коронавірусу (34% і 38% відповідно), 59% вважають, що епідеміологічна ситуація значно або трохи погіршилася (33% і 26% відповідно), 51% вважають, що Ризик зараження коронавірусом зріс за останній місяць, лише близько 4% вважають протилежне, 30% вважають, що ситуація не змінилася, а 15% вагалися з відповіддю, зрештою 57% кажуть, що матеріальне становище родини змінилося значним або незначним погіршенням (22% і 35% відповідно).

Підсумовуючи, можна сказати, що після того, як безпосередня загроза поширення вірусу мине, а негативні соціальні наслідки пандемії стануть більш відчутними, можна прогнозувати зростання соціального невдоволення та протестних настроїв. У цих умовах необхідна активна робота для забезпечення конструктивного соціального діалогу та довіри.

Багато проблем у соціальній сфері, які виникли або загострилися у зв'язку з карантинном і не отримали належної реакції з боку держави, так чи інакше пов'язані із системними проблемами у цій сфері. Структурні проблеми вимагають уваги з боку держави – швидкого реагування на виклики, вироблення комплексних підходів і рішень, які триватимуть довго.

2.3. Соціально-економічні наслідки COVID-19

У 2020 році Україна увійшла в глобальну пандемічну кризу, оскільки весь світ відповів двомісячною блокадою, форс-мажорними обставинами, соціальними потрясіннями і, відповідно, економічним спадом перед лицем бажаної загрози. Зважаючи на різні прогнозні оцінки експертів та оперативну

статистику щодо захворюваності та смертності, ситуація невизначеності зберігалася тривалий час до початку вакцинації, що не могло не вплинути на стан суспільства, погіршення існуючих та появу значних нових проблеми щодо виживання та стабільності. Дані опитувань і моніторингових досліджень створюють основу для розуміння того, як ця криза вплинула на соціально-економічну ситуацію та зайнятість як основні рушійні сили соціальної диференціації та соціальної нерівності.

Якщо за соціологічними даними вересня 2020 року ще не відбулося суттєвого погіршення матеріального становища громадян, і першу весняну блокаду українці пережили без значних фінансових втрат, то дослідження липня 2021 року вже виявило суттєві зміни в соц. економічних умовах та статусі зайнятості. У 2 і 3 кварталах 2020 року в Україні спостерігалось економічне уповільнення, а вже в 4 кварталі разом із відновленням економічної активності в країні намітилася тенденція до стабілізації економіки та деякого зростання ВВП до обережних 4-5%. Незважаючи на різні експертні моделі прогнозування при збереженні позитивного тренду зростання економіки країни на 5% у 2021 році, восени 2021 року ситуація невизначеності продовжилась, враховуючи низькі показники вакцинації в країні за наявності 42,4% тих, хто не хоче / зробить щеплення, в реальному вираженні лише 3,5% зростання ВВП.

Однак, щоб зрозуміти соціальну ситуацію, необхідно звернути увагу не лише на офіційну статистику, а й на результати соціологічного опитування, щоб зрозуміти, як ця кризова ситуація вплинула на громадян з точки зору їхнього соціально-економічного становища. Для прогнозних оцінок виходу суспільства з кризи важливим є порівняння соціологічних показників попередніх років кризи, особливо найглибшого періоду за рівнем падіння української економіки – 15% 2008 р. та 2009 р. , заснований на архіві даних Соціального моніторингу за 1992-2020 років, разом із даними опитування літа 2021 року.

Згідно з даними соціологічного опитування Інституту соціології НАН України, у вересні 2020 року істотного погіршення матеріального становища громадян не відбулося і тоді можна було зробити висновок, що перша весняна блокада була дещо фінансовою компенсується адаптивним карантинном, і в ході дослідження дані виявилися цілком нормальними та прийнятними. Тут варто звернути увагу на те, що в умовах фінансової кризи та найгіршого економічного спаду в 2008-2009 рр. оцінки респондентів суттєво змінилися лише через два роки, а відсоток тих, хто мав би жити достатньо, залишився незмінним, після чого відбулася деяка реструктуризація: частка тих, кому вистачає грошей лише на продукти, і тих, кому вистачає на все необхідне, хоч і без заощаджень, але зменшилася.

У 2021 році вперше за п'ятнадцять років кількісно збільшилася група тих, кому не вистачає їжі – 8,4%, тобто втричі з 2,5% у 2020 році та вдвічі – 4% у 2019 році. Група тих, кому лише відповідно зменшилася кількість грошей на харчування – 28,7% (32,5%: 30,2%). Хоча в анкеті 2021 року окремі варіанти відповідей були дещо змінені, як показано в таблиці 3.1, але основні позиції для щорічних висновків щодо консолідації структурування суспільства за матеріальними оцінками у лютому 2021 року збереглися на все, що потрібно з можливістю заощаджень зараз становить 43,7%, підсумовуючи відсоток тих, кому набридло ті, хто заощаджує згідно з дослідженням 2020 року. Як і в 2020 році, це закономірно призвело до скорочення споживання продуктів харчування (23%), купівлі одягу, взуття та інших товарів (33%), що означає не тільки зміну споживчих пріоритетів, іноді через брак ресурсів, втрату роботи, але також оновлення необхідності заощаджувати на випадок хвороби або непередбачені термінові витрати, що відповідає загальноєвропейське зниження повсякденних споживчих витрат у період карантину, характерне для довшого періоду.

Тема заощаджень в цілому цікава і важлива з наукової точки зору вивчення розвитку ринкових процесів у пострадянській країні, структурування доходів і

витрат з огляду на певну раціональність і пріоритетність, а точніше у зв'язку з тим, що українці, враховуючи доходи, часто їх просто не мали, але у 2020-2021 рр. збільшення частки заощадників показало менше відкладених покупок, ніж адекватного споживання, навіть в умовах зниження купівельної спроможності, в державі невизначеності проти вірусної загрози в глобальному масштабі з метою збереження коштів у разі невиплати зарплат і пенсій, чого побоювалися в 2020 році 57,8%. Загалом, починаючи з весни 2020 року, під час пандемії, за самооцінками громадян, матеріальне становище погіршилось і залишається таким із липня 2021 року у 36,4% респондентів, і ця частка може бути більшою, як зазначили 16,6% тимчасове погіршення, яке, однак, згодом повернулося, порівняно з 41,3% громадян, у яких за час карантину нічого не змінилося.

Проте варто дивитися на відсотки матеріального стану в регіональному розрізі, щоб уникнути непродуктивних узагальнень – варіант «нічого не змінилося» обрали найбільше в Центрі (34,9%), оскільки, як і варіант «погіршився і досі так було» 33,7% на деякий час погіршився, потім повернувся на попередній рівень набрав таку ж частку. Якщо розглянути питання про матеріальне становище, виходячи зі структури регіонального розподілу відповідей, то виявляється, що співіснування фактору в Центрі призвело до стійкого погіршення матеріального становища 35,7% мешканців, і тимчасове погіршення у 3% та покращення у 2,8% на тлі 42% тих, хто не помітив змін, а в сумі відповідає загальним 16%.

Південний регіон виглядає не таким песимістичним, адже найбільше серед них тих, у кого ситуація покращилася – 4% (завдяки Миколаївщині – 10%), найбільша частка тих, чия ситуація не змінилася 37,7%, але внутрішньорегіональний розподіл практично скрізь подібний до структури українського суспільства, за винятком столиці, де найвищий відсоток тих, хто не відчув суттєвих змін під час пандемії, становив 48,1%, і найменший відсоток тих, хто зазнав труднощів 11,7%.

У липні 2021 року розглядатимуться деякі суттєві зміни у сфері зайнятості, хоча 22,2% респондентів повідомили про втрату роботи та заробітку члена сім'ї, крім 20,3% респондентів, які пережили такий досвід, що підтверджує прояв найбільшого соціального занепокоєння за останні десять років щодо безробіття восени 2020 року. Так, оцінка причин занепокоєння у 2020 році передбачає, що страх перед безробіттям досягне давно забутих 70,7%, навіть перевищить страх перед зростанням цін, якого українці завжди дуже боялися (70%), адже навіть у 2019 році лише 52 згадали про наявний страх перед безробіттям, 6%, і це нагадало про відтермінування кризи 2008-2009 років, коли у 2008 році 54,4% повідомили про страх безробіття, а у 2010 році вже 80% (найвищий рівень безробіття був у 2000 році – 86), 4%, до речі, а голод – 71,8%.

Так, якщо за даними 2020 року лише 3% сказали, що їх звільнили з роботи, а 6,3% – ще когось із родини, хоча без доходів під час карантину залишилося набагато більше людей, то 17,1% пережили це особисто та хтось із родини – 19,5%, результат опитування 2021 року виявився 20,22% тих, хто через це втратив роботу. Що стосується гендерного розподілу серед людей, які вирішили втратити роботу в 2020 році, то суттєвої різниці поки не помічено, а в 2021 році вже спостерігається невеликий гендерний дисбаланс – 53,6% жінок проти 46%

чоловіків. А з регіонального розподілу спостерігаються значні відмінності: 21-21% респондентів у центральних і південних областях повідомили про втрату роботи, при цьому найвищий рівень у Центрі – Вінниці, Києві, Чернігові 31-33% і 30-35% на півдні. – Одеса і Херсон разом займають 20-22% території країни.

Так, найсильніший фактор виявлення вплинув на сферу зайнятості Центрального та Південного регіонів, що пов'язано з матеріальним становищем його мешканців та відчуттям соціальної нерівності, яке виникло внаслідок зміни соціальної структури порівняно з попереднім роком 2019.

Віковий профіль розподілу людей, які втратили роботу, показав, що фактор COVID-19 був визначений у всіх когортах, у середньому 20% у кожній, за

винятком вікової групи 18-26 років з 11%, хоча дещо вищий відсоток такі виявлення мали місце у досвідчених і професійних вікових групах 56- і 36-45 років – 24,6%; 24,3%. Такий результат вікового розподілу звільнених з роботи саме через фактор COVID-19 в Україні не збігається із загальною тенденцією втрати роботи переважно серед молоді, де під час кавової кризи відбулася помітна зміна ризику захворювання. Бідність від старших до молодших груп населення [Ladaique, 2021]. З огляду на втрату основного джерела доходу, 41,2% українців у 2020 році сказали, що можуть прожити зі своїми заощадженнями не більше місяця, а відсоток платоспроможних респондентів зменшувався з кожним

варіантом, якщо до трьох місяців, то можливе виживання. Цей період був розумним для 24,2 відсотка, а для 8,6 відсотка півроку, то річні чи більше відсотки «подовжуються» лише на 2%. Тут варто звернути увагу не лише на вибір тих, кого звільнили, а й на альтернативу «залишилися без доходу», якщо у 2020 році жінок було лише 14%, а чоловіків — 20,9%, а за результатами досліджуючи

когось із родини, то частка такого досвіду у чоловіків зростає на 16,7%, а у жінок майже на 22%, тому цей показник є важливішим для аналізу матеріального становища, вказуючи загалом третину від респонденти, як жінки, так і чоловіки, які не отримували заробітну плату під час карантину та карантину через

звільнення, звільняються за власний рахунок або усну угоду про відстрочку після карантину, оскільки невідомо, як виконати вимоги навесні 2020 року, хоча вони розраховували на швидке повернення до нормальної роботи. Слід зазначити, що загалом жінки в нашій країні частіше працюють за письмовим трудовим

договором – 79% порівняно з 72% чоловіків, коли за усним договором працюють більше чоловіків, ніж жінок (28%; 21%).

Після карантину, до роботи повернулися більшість людей, відкладаючи відпустку на кращі часи, але умови адаптивного карантину продовжували змушувати багатьох співробітників переглядати звичний режим роботи, змінювати його з офісного на майже віддалений, а з урахуванням минулих хвиль

пандемії весь постіндустріальний світ активно переходить у віддалену форму, працюючи з гнучким графіком і перебуваючи в списку нестандартних форм на ринку праці вже давно, якщо не назавжди, змінюючи режим роботи з офісу на віддалену роботу з дому або зі спеціально обладнаних коворкінгів, приміщення стають значними. І ці зміни вже почали перетворюватися на зміни не лише щодо споживачів, а й працівників.

Отримані дані свідчать, що пандемія погіршує матеріальне становище людей не повністю, а вибірково: про це стверджує трохи більше третини населення, тоді як дві п'ятих респондентів нічого подібного не відчували. Таким чином виникають дві основні категорії населення – ті, хто постраждав від пандемії (визнав збитків), а також ті, хто уникає її негативного впливу на матеріально-фінансове становище окремих осіб і родин.

2.4. Вплив пандемії на психологічний стан молоді

У зв'язку зі спалахом інфекції SARS-CoV-2 та поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) у масштабах пандемії в багатьох країнах світу запроваджено карантинні обмеження. Подібні дії впливають не тільки на економічний стан цих країн, а й тягнуть за собою ряд психологічних наслідків для їхніх громадян. На думку дослідників, перед запровадженням масових карантинних заходів слід ретельно розглянути як потенційні переваги таких заходів, так і можливі негативні наслідки (Rubin and Wessely, 2020). Крім того, не менш важливими є заходи, які дозволяють мінімізувати негативні наслідки для психічного здоров'я людини. З розвитком пандемії коронавірусної хвороби необхідно ретельно аналізувати поточну ситуацію в режимі реального часу, щоб мати можливість адекватно реагувати та приймати зважені рішення.

Автори проаналізували опубліковані результати досліджень з медичних баз даних MEDLINE, PsycINFO та Web of Science. Вони використали поєднання

термінів, пов'язаних із карантинном («карантин» та «ізоляція») та його психологічними наслідками («психіка» та «стигма»). Це статті, в яких опубліковано первинні дані досліджень, де учасники дотримувалися карантинних обмежень більше 24 годин і більше, їх психічний стан було детально оцінено. З 3166 робіт було відібрано 24, які відповідали цим умовам.

Основні положення обмежувальних заходів на період карантину:

- Інформація є критичною: важливо, щоб люди на карантині розуміли ситуацію

- Необхідно терміново встановити ефективну та доступну комунікацію

- Забезпечити людей усім необхідним, включаючи ліки та продукти харчування

- Період карантину має бути якомога коротшим і продовжуватись лише у виняткових випадках

- Більшість негативних наслідків зумовлена вимушеним запровадженням карантинних заходів; їхня добровільна дотримання та розуміння доцільності таких кроків зменшує їхній негативний вплив

- Медичні працівники повинні наголошувати, що самоізоляція є альтруїстичним вибором

П'ять досліджень були присвячені порівнянню психологічних наслідків для двох груп людей: 1) в умовах карантину; 2) щодо яких не було введено жодних обмежувальних заходів (Bai et al., 2004; Liu et al., 2012; Sprang and Silman, 2013; Taylor et al., 2008; Wu et al., 2009).

Одне дослідження вивчало психологічні наслідки для працівників лікарні, які потенційно зазнали впливу ГРВІ в перші дев'ять днів після закінчення карантину. Введення жорстких обмежувальних заходів, як правило, провокувало розвиток гострого стресового розладу; Медичні працівники мали значно більше симптомів виснаження, відсторонення, тривоги, пов'язаної з контактом з

пацієнтами з лихоманкою, порушеннями сну, дратівливістю, зниженням уваги, нерішучістю, погіршенням працездатності, небажанням працювати, думками про звільнення (Vai et al., 2004).

В іншому дослідженні перебування працівників лікарні в карантині було провісником розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) протягом наступних трьох років (Wuet al., 2009).

За даними австралійських дослідників MR Taylor et al. (2008) приблизно 34% (938 із 2760) власників коней, які перебували на карантині протягом кількох тижнів через спалах кінського грипу, мали високий рівень психологічного стресу, у порівнянні з менш ніж 12% у загальній популяції.

Автори дослідження, яке порівнювало симптоми посттравматичних стресових розладів у батьків і дітей на карантині та не на карантині, виявили, що середні показники цього розладу були в чотири рази вищими у дітей з першої групи; 28% (27 з 98) батьків, які перебувають на карантині, повідомили про наявність симптомів, достатніх для діагностики психічного розладу, пов'язаного з травмою, порівняно з 6% (17 з 299) батьків, які не перебувають на карантині (Sprang and Silman, 2013). В іншому дослідженні працівники лікарні, які працювали під час спалаху, мали симптоми депресії протягом трьох років поспіль, 19% з них мали дуже важкі симптоми. Наприклад, у групі людей, які мали виражені симптоми депресії, близько 60% (29 із 48) були поміщені на карантин, тоді як серед тих, у кого були легкі симптоми, лише 15% потрапили на карантин (Liu et al., 2012).

В інших кількісних дослідженнях обстежували лише тих людей, які перебували на карантині та зазвичай повідомляли про високу поширеність симптомів психоемоційних розладів. Предметами дослідження були: психологічні симптоми (Mihashi et al., 2009); емоційна нестабільність (Yoon et al., 2006); депресія (Hawtyluck та ін., 2004); переживання стресу (DiGiovanni et al., 2004); пригнічений настрій, дратівливість, порушення сну (Lee et al., 2005);

симптоми посттравматичного стресового розладу (Reynolds et al., 2008); гнів (Marjanović та ін., 2007); емоційне виснаження (Mauder et al., 2003).

За результатами досліджень S. Lee та ін. (2005) найпоширенішими симптомами були пригнічений настрій і дратівливість (у 73% і 57% респондентів відповідно).

За даними D. Reynolds et al. (2008), люди, які перебували на карантині через тісний контакт з потенційно інфікованим вірусом ГРВІ, повідомили про негативні симптоми: понад 20% (230 із 1057) – страх; 18% - перезбудження; 18% - депресивний стан; 10% - почуття провини. Хоча деякі люди отримали користь від карантину, 5% (48 осіб), зокрема, відчули себе щасливими, а 4% - полегшенням.

У кількісних дослідженнях у відповідь на введення карантинних заходів виявлялися такі психологічні симптоми, як сплутаність свідомості (Braunack-Mayer et al., 2005; Cava et al., 2005), страх (Desclaux et al., 2017; Pan et al. al.) ., 2005, Pelleschia та ін.), гнів (Caleo та ін., 2018; Cava та ін., 2005), смуток (Wang та ін., 2011), заціпеніння (Pan та ін., 2011) ., 2005 та безсоння, спричинене тривогою (DiGiovanni та ін., 2004).

Наприклад, одне дослідження не виявило відмінностей у психічному стані та розвитку посттравматичних стресових розладів між студентами, які перебували на карантині, та студентами, які не проходили карантин (Wang et al., 2009). Усі респонденти були старшими, тобто вони мали нижчий рівень відповідальності, ніж дорослі, які працюють повний робочий день, тому результати цього дослідження не можна екстраполювати на загальну популяцію. Лише одне дослідження порівнювало довгострокові психологічні наслідки людей на карантині та без обмежень. Відомо, що 7% (126 із 1656) мали симптоми тривоги та 17% (275) мали симптоми гніву, а через 4-6 місяців після закінчення карантину ці показники впали до 3% та 6% відповідно (Чон та ін., 2016).

У двох дослідженнях автори досліджували віддалені наслідки запровадження карантинних заходів. Так, серед медичних працівників через 3 роки після спалаху ГРВІ встановлено прямий зв'язок між ступенем алкогольної залежності та перебуванням на карантині (Wuet al., 2008; 2009).

Зокрема, після скасування карантину підслідні продовжували дотримуватися моделей унікальної поведінки. Медичні працівники, які перебували в ізоляції, частіше демонстрували поведінку, що мінімізувала контакт (Mađjanović та ін., 2007). У рамках досліджень DL Reynolds et al. (2008) серед пацієнтів, які перебувають на карантині через потенційний контакт з вірусом SARS, інфікованих 54% уникали поведінки людей із симптомами респіраторних захворювань, 26% продовжували уникати масових скутчень, 21% продовжували уникати громадських місць протягом багатьох тижнів після закінчення карантинних обмежень.

В іншому дослідженні автори описали довгострокові поведінкові моделі більш ретельного миття рук і уникання людних місць; повернення до звичного способу життя відбулося лише через кілька місяців (Cava et al., 2005).

Фактори, що впливають на психологічні наслідки карантину, досить різноманітні та численні. При дослідженні власників коней, які перебували на карантині через грип коней, такі фактори, як: молодий вік (16-24 роки), низький рівень освіти, жіноча стать мали негативний вплив на психічний стан під час карантинних заходів. У людей з однією дитиною спостерігалось більше негативних психологічних наслідків, ніж у людей без дітей. У той же час психологічні наслідки карантину в сім'ях з трьома і більше дітьми були досить позитивними (Taylor et al., 2008).

Однак інше дослідження показало, що немає зв'язку між психологічними наслідками карантину та демографічними факторами, такими як сімейний стан, вік, рівень освіти та співіснування зі старшим поколінням (Hawryluck et al., 2004).

Наявність психічного розладу корелювала з тривогою та гнівом, що

спостерігалось навіть через 4-6 місяців після закінчення обмежувальних карантинних заходів (Jeong et al., 2016). Медичні працівники, порівняно з населенням в цілому, мали більш виражені симптоми ПТСР. Вони повідомили про вищий рівень стигми, ніж решта населення. Медичні працівники ретельніше дотримувалися правил поведінки, запроваджених під час та після карантину, повідомляли про більші фінансові втрати та мали більш виражені психологічні наслідки. У симптоматиці цієї категорії осіб переважали такі почуття, як гнів, розчарування, страх, фрустрація, провина, безпорадність, замкнутість, самотність, хвилювання, депресія, тривога; однак деякі також повідомили, що почувуються щасливими. Лікарі частіше вважали, що вони інфіковані та небезпечні для оточуючих (Reynolds et al., 2008).

Навпаки, одне дослідження не виявило відмінностей у психологічних наслідках карантину для медичних працівників і населення в цілому (Hawryluck et al., 2004).

Згідно з результатами дослідження, подовження тривалості карантину погіршило психологічні наслідки, що призвело до збільшення симптомів посттравматичних стресових розладів і поведінкових моделей уникання та гніву (Hawryluck et al., 2004; Reynolds et al., 2008; Marjanovic et al.).

У дослідженні L. Hawryluck та ін (2004) підтвердили, що більший ризик ПТСР спостерігався, коли карантин тривав більше 10 днів.

Учасники восьми досліджень повідомили, що бояться як самозараження, так і ризику для інших (Bai та ін., 2004; Cava та ін., 2005; Hawryluck та ін., 2004; Jeong та ін., 2016; Maunder та ін., 2003; Reynolds та ін., 2003), 2008; Робертсон та ін., 2004). Зокрема, особи, які перебували на карантині, більше боялися заразити членів своїх сімей, ніж особи, які не перебували на карантині (Bai et al., 2004). Вони були більше стурбовані фізичними та іншими наслідками інфекції та боялися, що продовження спалаху погіршить їхній психічний стан у найближчі місяці (Desclaux та ін., 2017; Jeong H. та ін., 2016).

Навпаки, в одному дослідженні автори не повідомили про занепокоєння пацієнтів через можливість зараження інших, але повідомили про занепокоєння щодо зараження вагітних жінок і дітей (Braunack-Mayer et al., 2013).

Обмеження простору, втрата нормального способу життя та обмеження соціальних контактів часто призводять до смутку, розчарування та відчуття ізоляції від зовнішнього світу (Blendon та ін., 2004; Cava та ін., 2005; DiGiovanni та ін., 2004; Hawryluck та ін., 2004). Така фрустрація спричинена тим, що людину позбавляють можливості брати участь у повсякденній діяльності, наприклад, купувати товари першої необхідності чи брати участь у соціальних процесах (Hawryluck et al., 2004; Jeong et al., 2016).

Через 4-6 місяців після карантину недостатні запаси предметів першої необхідності, таких як їжа, вода та одяг, часто ставали джерелом розчарування, а також тривоги та гніву (Jeong et al., 2016). Деякі люди повідомляли про проблеми, пов'язані з обмеженою можливістю отримати належну медичну допомогу та вільний доступ до ліків.

Деякі дослідження стосуються відсутності адекватного медичного обслуговування (Cava та ін., 2005; Caleo та ін., 2008).

Багато учасників дослідження свідчили про недостатню поінформованість, що стало фактором стресу через відсутність у них чіткого алгоритму поведінки та обґрунтування дотримання карантинних заходів (Braunack-Mayer et al., 2005; Caleo et al., 2008; Cava et al., 2005).

Після спалаху SARS у Торонто, Канада, учасники отримували інформацію з різних джерел і стилів. Як правило, ця тенденція призводила до плутанини, особливо коли повідомлення від державних установ і медичних установ не збігалися (DiGiovanni et al., 2004).

Недостатнє визначення ризику зараження призвело до підвищення рівня тривожності. Учасники часто повідомляли про брак інформації від влади та медичної спільноти про масштаби пандемії (Braunack-Mayer та ін., 2009).

Дослідники прийшли до висновку, що існує зв'язок між посттравматичним стресовим розладом і відсутністю інформації чи інструкцій, недостатнім розумінням необхідності впровадження карантинних заходів (Reynolds et al., 2008).

Фінансові втрати часто викликають занепокоєння під час карантину, оскільки люди втрачають роботу, переривають професійну діяльність без чіткого розуміння, коли її відновлять. Зазвичай такі проблеми негативно позначаються на психічному здоров'ї людини. За даними багатьох досліджень, фінансові втрати призвели до значних соціально-економічних труднощів, що призвело до серйозних психологічних проблем, симптомів тривоги та гніву, навіть протягом кількох місяців після карантину (Pellecchia та ін., 2015; Mihashi та ін., 2009; Jeong та ін., ін. ін., 2016).

У дослідженні MR Taylor et al. (2008) виявили, що респонденти, які перебувають на карантині через спалах грипу коней і чий основним засобом до існування було розведення коней, вдвічі частіше страждають від проблем із психічним здоров'ям, ніж ті, хто працює в інших галузях. Це дослідження було унікальним тим, що інші не враховували ступінь страждань і рівень фінансових труднощів. Зокрема, у дослідженні щодо карантину Ебола, незважаючи на отриману фінансову підтримку, респонденти підкресливали, що вона була недостатньою або передчасною. Багато з них стали фінансово залежними від інших членів родини, що також призвело до конфліктів і непорозумінь (Desclaux et al., 2017). Під час карантину в Торонто відшкодування було відкладено, тому фінансові труднощі були більш серйозними для людей в ізоляції (Cava та ін., 2005). У людей з нижчим рівнем доходу негативні психологічні наслідки були більш значними, ніж у людей з кращим матеріальним становищем. Фінансова підтримка з боку держави має бути запроваджена якнайшвидше та продовжуватись протягом усього періоду карантину та навіть після нього. Якщо

є можливість переходу на дистанційну роботу, то роботодавці повинні підтримувати таку діяльність.

Стигматизація оточення є, мабуть, найважливішою темою для обговорення навіть після спалаху інфекції. Люди на карантині більше страждали від стигми, ніж ті, на кого не поширювалися жодні обмеження (Bai et al., 2004). У ході дослідження були виявлені різноманітні поведінкові прояви стигматизації, такі як уникання, відкладання соціального спілкування, ставлення до оточуючих з підозрою і страхом; критика та звинувачення (Nawgyluck та ін., 2004; Маундер та ін., 2003).

Деякі медичні працівники, які перебували в зоні спалаху лихоманки Ебола, повідомили про навантаження на сімейне середовище, оскільки члени сім'ї вважали їхню роботу надто небезпечною (Desclaux та ін., 2017). Трое учасників дослідження не змогли повернутися до роботи після спалаху, оскільки їхні роботодавці висловили думку, що ці працівники становлять небезпеку для інших.

Автори відзначають, що під час значних спалахів інфекційних захворювань карантин може бути необхідною профілактичною мірою, навіть якщо це пов'язано з негативними психологічними наслідками. Короткострокові наслідки карантину для психічного здоров'я людей цілком очевидні, але його довгострокові наслідки необхідно вивчити (Jeong et al., 2016). Зокрема, вчені повідомляють про необхідність пошуків якипувальних заходів для мінімізації наслідків карантинних обмежень (Liu et al., 2012).

Люди, які раніше страждали від психічних розладів, частіше відчувають ці наслідки (Alvarez & Hunt, 2005; Cukor et al., 2011). Тому вони потребують більшої уваги та підтримки в умовах карантину. Крім того, було виявлено більшу поширеність психологічних проблем серед лікарів, які перебувають у соціальній ізоляції, що важливо, щоб керівники закладів охорони здоров'я їх розуміли та всіляко підтримували (Brooks et al., 2018).

На основі аналізу досліджень психологічних наслідків карантину вчені запропонували заходи, які можуть запобігти дистресу в цих умовах:

- Зробіть карантин настільки коротким, наскільки того вимагає безпека.

- Надайте якомога більше інформації.

- Надавати необхідну підтримку.

- Обмежте причини смутку та надайте можливості для спілкування, де це можливо.

- Не забувайте, що медичні працівники потребують особливої уваги.

- Додайте альтруїстичні мотиви для забезпечення дотримання правил карантину, які є ефективнішими, ніж примус.

Через спалах коронавірусної хвороби в багатьох країнах запроваджено карантинні заходи для обмеження масового контакту людей із збудником інфекції. Усіх, хто повертався з зон потенційного зараження, намагалися ізолювати вдома або в спецпритулках. Рішення про введення обмежувальних заходів мають прийматися на основі достовірних доказів їх необхідності. Як зазначають автори, слід враховувати не лише короткострокові, а й віддалені наслідки перебування на карантині.

У більшості досліджень дослідники виявили негативні психологічні ефекти в результаті карантинних заходів, включаючи посттравматичні симптоми, сплутаність свідомості та дратівливість. Факторами, що призвели до стресу,

були: тривала тривалість обмежень, страх заразитися, розчарування, смуток;

неадекватна ситуативна поведінка, така як надмірна обережність, зосередження

на негативній інформації, фінансові труднощі та етигма хвороби. Довгострокові

наслідки таких заходів вивчали кілька дослідників. Коли карантин неминучий і

невідкладний, вкрай важливо, щоб посадові особи не застосовували

обмежувальні заходи довше, ніж того вимагає ситуація, і щоб вони надали чітке

обґрунтування для їх застосування.

РОЗДІЛ III. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА

3.1. Діагностика ціннісних орієнтацій молоді до пандемії

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча є однією із найбільш поширених і доступних для вивчення ціннісних орієнтацій. Дана методика полягає у ранжуванні двох груп пропонованих цінностей. Термінальні цінності (або цінності цілі) відображають переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути. Інструментальні цінності (або цінності засоби) відображають переконання в тому, що певний образ дій або властивість особистості є кращим в будь-якій ситуації.

На констатувальному етапі експерименту нами вивчалися ціннісні орієнтації молоді (за методикою Рокіча). Молодим людям було запропоновано проранжувати запропоновані цінності (термінальні та інструментальні). Результати ранжування подані у таблиці 3.1.

Аналіз ранжування молоддю термінальних цінностей свідчить, що найбільш важливими (п'ять перших у прорангованому переліку) для них є такі

як:

- здоров'я,
- любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною),
- щасливе сімейне життя,
- наявність хороших і вірних друзів,
- життєва мудрість.

Такі результати підтверджуються й даними сучасних соціологічних досліджень, які визначають здоров'я основною цінністю населення України, і молоді зокрема.

Таблиця 3.1.

Результати рангування термінальних цінностей молоддю

	Термінальні цінності	Ранг
1	Активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя)	10
2	Життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються завдяки життєвому досвіду)	5
3	Здоров'я (фізичне і психічне)	1
4	Цікава робота	9
5	Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві)	15
6	Любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною)	2
7	Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних проблем)	8
8	Наявність хороших і вірних друзів	4
9	Суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, колег)	12
10	Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелекту)	11
11	Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей)	6
12	Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення)	7
13	Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	16
14	Щасливе сімейне життя	3
15	Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	14
16	Творчість (можливість займатися творчістю)	18
17	Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	13
18	Задоволення (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків, розваги)	17

Серед пропонованих термінальних цінностей для молоді менш важливими (п'ять останніх у проангованому переліку) є такі як:

творчість (можливість займатися творчістю),

задоволення (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків, розваги),

свобода,

краса природи і мистецтва,

щастя інших.

Результати рангування інструментальних цінностей подано у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Результати рангування інструментальних цінностей сільською молоддю

	Інструментальні цінності	Ранг
1	Акуратність (охайність, вміння тримати в порядку речі, чіткість у веденні справ)	5
2	Вихованість (гарні манери, вміння вести себе відповідно до норм культури поведінки)	1
3	Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)	18
4	Життєрадісність (оптимізм, почуття гумору)	2
5	Старанність (дисциплінованість)	13
6	Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	15
7	Непримиренність до недоліків у собі та інших	17
8	Освіченість (широта знань, високий культурний рівень)	8
9	Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово)	9
10	Рационалізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення)	11
11	Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	4
12	Сміливість у відстоюванні своєї думки	16
13	Чуйність (дбайливість)	12
14	Терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)	7
15	Широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї)	14
16	Тверда воля (вміння наполягати на своєму, не відступати перед труднощами)	6
17	Чесність (правдивість, щирість)	3
18	Ефективність у справах (працелюбність, продуктивність в роботі)	10

Отже, серед інструментальних цінностей для молоді найбільш важливими

є: вихованість (гарні манери, вміння вести себе відповідно до норм культури

поведінки), життєрадісність, чесність, самоконтроль (стриманість) та акуратність

(охайність, вміння тримати в порядку речі, чіткість у веденні справ). Вибір, як

пріоритетних саме цих цінностей підтверджує образ українця як щирого,

життєрадісного, працюючого та доброзичливого. До найменш важливих

інструментальних цінностей для молоді відносяться: високі запити (високі

вимоги до життя і високі домагання), непримиренність до недоліків у собі та

інших, сміливість у відстоюванні своєї думки, незалежність (здатність діяти

самостійно, рішуче), широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору,

поважати інших).

3.2. Трансформація ціннісний орієнтацій молоді під впливом пандемії

Індивідуальна ієрархія цінностей, отримана в результаті дослідження, була розділена на три рівні групи:

- значимі цінності - ранги від 1 до 6;
- байдуже значення - ранги від 7 до 12;
- нерелевантні значення - ранги з 13 по 18.

Дуже важливі термінальні цінності у молодих людей, які не перенесли коронавірусну інфекцію, зокрема: 1) здоров'я, 2) любов, 3) щастя, сім'я, життя, 4) матеріально забезпечене життя, 5) свобода, 6) цікава робота. До байдужих, тобто байдужих цінностей можна віднести: 7) знання, 8) активне життя, 9) розвиток, 10) продуктивне життя, 11) життєва мудрість, 12) наявність хороших і вірних друзів. Не мають значення цінності: 13) впевненість у собі, 14) вдячність, 15) широта поглядів, 16) інше щастя, 17) задоволення, 18) краса природи та мистецтва.

Дуже важливими термінальними цінностями для людей, які захворіли на коронавірусну інфекцію, є: 1) здоров'я, 2) кохання, 3) матеріально забезпечене життя, 4) щасливе сімейне життя, 5) цікава робота, 6) продуктивне життя. Можна нарахувати 7 до байдужих цінностей) впевненість у собі 8) розвиток 9) свобода 10) наявність добрих і вірних друзів 11) активне активне життя 12) знання. Невідповідними цінностями є 13) суттєва мудрість, 14) задоволення, 15) оцінка, 16) творчість, 17) інше щастя, 18) краса природи та мистецтва.

Аналізуючи ці дані, можна побачити, що хвороба не вплинула на такі цінності, як «здоров'я», «любов» і «краса природи і мистецтва». Усі респонденти визначили цінність «здоров'я» як одну з найважливіших цінностей у власному житті – у молодому віці більшість людей починають вести здоровий спосіб життя, правильно харчуватися, займатися спортом. Пандемія коронавірусної інфекції підтвердила, що люди, які стежили за своїм здоров'ям, будуть стежити і

в майбутньому. Тільки хвороба зміцніла, бережи своє здоров'я. Цінність «любові» як у тих, хто не хворів, так і в тих, хто захворів, залишається однією з найважливіших цінностей. Ми розуміємо цю цінність не лише як романтичні почуття та ставлення до навколишнього світу з добротою та співчуттям. Цінність «краси природи і мистецтва» не пріоритетна як для тих, хто не хворів, так і для тих, хто хворів. Зросли показники «наявність хороших і вірних друзів». Для людей стало важливим не лише проводити час разом з друзями, але бути поруч з ними, здатність підтримати у важку хвилину, дати пораду і бути поруч.

Таблиця 3.3

Ієрархія термінальних цінностей досліджуваної групи

№ з/п	Цінність	Середній ранг цінності	
		Контрольна група (n=50)	Експериментальна група (n=50)
1	Активне діяльне життя	8	11
2	Життєва мудрість	11	13
3	Здоров'я	1	1
4	Цікава робота	6	5
5	Краса природи та мистецтва	18	18
6	Любов	2	2
7	Матеріально забезпечене життя	4	3
8	Наявність хороших та вірних друзів	12	10
9	Визнання	14	15
10	Пізнання	7	12
11	Продуктивне життя	10	6
12	Розвиток	9	8
13	Свобода	5	9
14	Щасливе сімейне життя	3	4
15	Щастя інших	16	17
16	Творчість	15	16
17	Впевненість в собі	13	7
18	Задоволення	17	14

Цінність «продуктивного життя» стала вищою, мабуть, через те, що людина, яка перехворіла на коронавірусну інфекцію середньої тяжкості та особливо тяжкої форми та мала досвід загрози життю, починає ще більше цінувати власне життя. Найбільші зміни відбулися в таких ціннісних терміналах, як «свобода», «знання», «впевненість у собі» та «життя». Знецінення «свободи» можна, скажімо, пояснити тим, що люди змирилися з карантинними заходами та обмеженнями, втрагли долю незалежності як у діях, так і в судженнях. Знецінення «знань» – це можна пояснити тим, що багато хто відзначає зниження когнітивних здібностей, скаржаться на погіршення пам'яті, концентрації уваги.

Зниження «основних» цінностей «мудрість» можна пояснити тим, що молода

людина отримала несподіваний досвід, який їй не підходить, попереднє життя руйнує їх. Різко зростає впевненість у тих, хто перехворів на COVID-19. Можна припустити, що людина, яка пережила і впоралася з такою складною хворобою, почувається ще впевненіше, ніж та, яка ще не хворіла і боїться цієї хвороби. Інші кінцеві значення змінилися незначно.

Ієрархія інструментальних значень учасників контрольної та експериментальної груп представлена в таблиці 3.4.

Дуже значущі інструментальні показники у обстежених молодих людей, які не хворіли на коронавірусну інфекцію:

- 1) бадьорість;
- 2) відповідальність;
- 3) чесність;
- 4) самостійність;
- 5) освіта;
- 6) сильна воля.

До індиферентних цінностей відносяться: 7) освіченість, 8) раціоналізм, 9) чуйність, 10) сміливість у відстоюванні своєї думки, 11) точність, 12) ефективність у справах. Несуттєвими і цінними є: 13) самоконтроль; 14) широта поглядів; 15) толерантність; 16) старанність; 17) високі запити; 18) нетерпимість до власних та інших вад.

Дуже важливими інструментальними цінностями у молодих людей, які захворіли на коронавірус, є 1) чесність, 2) освіченість, 3) спокій, 4) відповідальність, 5) незалежність, 6) раціоналізм. До байдужих цінностей можна зарахувати 7) чуйність, 8) сміливість у відстоюванні своєї думки, 9) освіченість, 10) тверда воля, 11) широта поглядів, 12) самовладання. Нерелевантними цінностями є 13) ефективність у справах, 14) толерантність; 15) точність; 16) старанність; 17) високі запити; 18) нетерпимість до своїх та інших вад.

Розглядаючи ці результати, можна помітити, що хвороба не вплинула на такі показники, як «працєовитість», «високі запити» та «непоступливість до недоліків у собі та в інших». Ці значення є незначними значеннями як у людей, які не хворіли, так і в тих, хто хворів на COVID-19.

Значення «чесності» переходить від 3-го ступеня серед тих, хто не хворів, вомо піднімається до 1-го ступеня серед тих, хто захворів і здоров'я нівелювання багатьох суто зовнішніх утилітарних факторів поведінка людини.

Таблиця 3.4

Ієрархія інструментальних цінностей досліджуваної групи

№ з/п	Цінність	Середній ранг цінності	
		Контрольна група (n=50)	Експериментальна група (n=50)
1	Акуратність	11	15
2	Вихованість	7	9
3	Високі запити	17	17
4	Життєрадісність	1	3
5	Старанність	16	16
6	Незалежність	4	5
7	Непримиренність до недоліків у собі та інших	18	18
8	Освіченість	5	2
9	Відповідальність	2	4
10	Раціоналізм	8	6
11	Самоконтроль	13	12
12	Сміливість у відстоюванні своєї думки	10	8
13	Чуйність	9	7
14	Терпимість	15	14
15	Широта поглядів	14	11
16	Тверда воля	6	10
17	Чесність	3	1
18	Ефективність у справах	12	13

Значення «освіченості» проходить від 5-го ступеня серед тих, хто не хворів, до 2-го ступеня серед тих, хто хворів. Це можете пояснити, чому, можливо, молоді люди після хвороби стали більше займатися самоосвітою. Загальновідомо, що сьогодні зростають нові виклики, зокрема конкуренція на ринку, вимоги до працівників зростають. Люди прагнуть зайняти міцні позиції на виробництві, кардинально змінити сферу діяльності, ввести додаткове навчання та підвищення кваліфікації. Значення «широта поглядів» від 14 ступеня у тих, хто не хворів, зростає до 11 ступеня у тих, хто хворів. Значення

«бальорості» з 1-го рядка у тих, хто не хворів, переходить у 3-й рядок у тих, хто перехворів на коронавірусну інфекцію. Таке зниження також можна пояснити значенням «сила/тверда воля» - з 6-го місця серед тих, хто не хворів, воно впало на 10-те місце серед тих, хто хворів, а також змінюється значення «акуратність» - з 11-го місця серед тих, які не хворіли, опустилися на 15 місце серед тих, хто хворів. Можна припустити, що ця зміна також відбулася через те, що люди, які страждали на хворобу, більше не настільки ретельно дотримуються профілактичних заходів. Люди більше піддаються впливу обробленню рук антисептиком, носіння індивідуальних засобів, дотримання заходів захисту, соціальна дистанція, дезінфекція поверхонь. А далі – страхи зменшуються і важливість дотримання захисних заходів зменшується. Інші інструментальні значення змінилися незначно.

Таким чином є це можна сказати, що коронавірусна інфекція – це кризова ситуація більшості молодих людей. У цей складний період власного життя молода людина переживає ці реальні перспективи змін, тому що в кризових ситуаціях відбувається переоцінка цінностей. Результати багатьох досліджень, різних авторів, показують, що в кризовій ситуації змінюються багато в чому термінальні, а не інструментальні цінності. У ході аналізу отриманих нами результатів опитування за допомогою «Ціннісної орієнтації» М.Рокича виділено цінності, які респонденти вважають дуже значущими. Серед кінцевих цінностей людей, які захворіли на коронавірусну інфекцію, є: 1) «здоров'я», 2) «кохання», 3) матеріальне забезпечене життя, 4) щасливе сімейне життя, 5) цікава робота, 6) продуктивне життя і стабільність. Відбулися зміни таких цінностей, як «життєва мудрість», «свобода», «знання». Свої рейтингові позиції вони знизили. А показник «впевненість у собі» підвищився. Серед інструментальних цінностей людей, які захворіли, найбільш важливими є: 1) «чесність», 2) «освіченість», 3) «радість», 4) «відповідальність», 5) «незалежність», 6) «раціональність» і мають вагомое значення. Але цінність «акуратність» знизила свої показники. Тож ми

побачили, що в нашому дослідженні найбільші зміни торкнулися групи і термінальних цінностей. А взагалі можна констатувати певні зміни структури ціннісної орієнтації молодих людей під впливом пандемії.

Молода людина переживає подвійне кризове навантаження, це захворювання і кризи самовизначення, а також додаються складні соціальні та соціально-психологічні умови пандемії, карантин, обмеження свободи, труднощі працевлаштування. Отже, цілком сприятливий висновок впливає для організації ефективного, більш доступного психологічного супроводу клієнтів, які переживають або вже пережили негативні процеси.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України